

TEATRUL NAȚIONAL DIN IAȘI ÎN VÂLTOAREA MARELUI RĂZBOI (1916-1918)

Sorin IFTIMI*

Prima conflagrație mondială, începută în 1914, promitea să redeseneze harta Europei în favoarea statelor naționale, oferind acestora șansa de a juca un rol istoric într-o lume mai democratică și mai echitabilă. După unirea Principatelor Române din 1859, a apărut un nou stat, cu numele de „România” (1862). Acesta și-a consolidat statutul politic după războiul din 1877-1878, care i-a adus independența față de Imperiul Otoman. Tânărul stat se învecina cu provincii locuite majoritar de români (Transilvania, Bucovina, Basarabia). România a intrat în „Marele Război”, la 15 august 1916, cu mari speranțe privitoare la aducerea între hotarele sale a tuturor românilor și la împlinirea destinului său istoric. Pentru români, acesta a fost „Marele Război pentru întregirea Neamului” (1916-1919). Niciuna dintre alianțele posibile nu putea garanta îndeplinirea proiectului național românesc în întregime. Prima parte a operațiunilor militare a avut o desfășurare dramatică, evenimentele ducând spre un final incert. Statul român a pierdut controlul a jumătate din teritoriul său, întreaga Valahie și capitala, București, fiind ocupată de trupele germane. Exista riscul ca România să dispară efectiv de pe hartă¹.

La sfârșitul anului 1916, Familia Regală, Guvernul, Parlamentul s-au refugiat la Iași, în vechea capitală a Moldovei, împreună cu o bună parte a populației din provincia cotropită. Drama umană petrecută atunci, amplificată de ger, foamete, tifos și un cumplit accident feroviar, este greu de imaginat astăzi. Numărul victimelor zilnice a produs un efect demoralizator, depășit cu mare dificultate. Cu toate acestea, la Iași românii și-au regăsit încrederea în destinul lor. În vremuri grele, ei au redescoperit forța solidarității și puterea de a învinge.

În Moldova s-a păstrat nucleul statului în jurul căruia s-a împlinit România în granițele sale istorice. La Iași au venit delegații Basarabiei și Bucovinei pentru a discuta chestiunea Unirii acestor provincii cu trupul țării. Se poate spune că la Iași România a reînviat și noul proiect național a început de aici. Orașul, care părea că își încetase de mult rolul său istoric, a devenit centrul vital al națiunii, îndeplinindu-și încă o dată misiunea sa, în slujba neamului românesc.

---

* Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul de Istorie a Moldovei.

¹ Într-o primă variantă, acest text a fost scris pentru albumul, *Scena marilor Reprezentații, 1916-1918*, Teatrul Național Iași, 2017, 96 p. (catalogul unei expoziții organizate în foaierea Teatrului). Fotografii ale actorilor provin din colecția Muzeului Teatrului din cadrul Muzeului Național al Literaturii Române din Iași, iar câteva din colecția Bibliotecii Centrale Universitare din Iași.

În această grea încercare, românii nu au fost singuri. Alături de ei au fost prezenți la Iași aliații (ruși, francezi, englezi, americani), care, prin misiuni militare, medicale sau diplomatice au sprijinit cauza românească. Mulți dintre aceștia s-au jertfit, cu un înalt spirit al datoriei și onoarei, alături de români. Rezistența de la Iași este un episod eroic datorat nu doar ieșenilor sau moldovenilor. Aceasta a fost opera istorică a românilor de pretutindeni. În acei ani de cumpănă, orașul Iași a fost scena unor episoade istorice majore, pentru care poate fi denumit, pe bună dreptate „Capitala Rezistenței Românești”.

EDIFICIUL TEATRULUI NAȚIONAL ÎN RĂZBOI - GLORIE ȘI DEGRADARE

Istoria Teatrului la Iași este mult mai veche decât cea a frumosului edificiu al Teatrului Național cunoscut astăzi. Primul spectacol de teatru în limba română a fost jucat, în capitala Moldovei, la 1816, la inițiativa lui Gheorghe Asachi. Era o adaptare după piesa *Mirtil și Chloe* a lui Florean. Piesa a fost pusă în scenă în salonul casei lui Costache Ghica. Teatrul care a făcut însă istorie în cultura română, începând cu anul 1846, este *Teatrul cel Mare de la Copou*. Acesta care se afla pe locul aripii din deal a Universității. Imobilul, fosta casă a lui Teodor Balș, a fost pus la dispoziție și amenajat ca teatru de domnitorul Mihail Sturdza. Acest teatru a sfârșit într-un teribil incendiu, la 1888.

Pentru ca orașul Iași să nu rămână fără o instituție atât de importantă, Primăria orașului și-a sacrificat propriul local, pe care l-a demolat și a oferit locul pentru noul edificiu cultural. S-a apelat la cea mai cunoscută firmă din epocă, Fellner & Helmer din Viena, care construie teatre mai ales pe teritoriul de atunci al Imperiului Habsburgic, dar și în afara acestuia (Viena, Budapesta, Odessa, Bratislava, Praga, Berlin, Salzburg, Zürich, Zagreb ș.a.). Alegerea reprezenta o nouă racordare la ceea ce însemna Europa culturală a vremii.

Clădirea Teatrului, una dintre cele mai reușite din serie, a fost construită în stil neoclasic, între anii 1894-1896, fiind inaugurat de primarul N. Gane. Fațadele au mai multe decoruri heraldice, amintind de simboluri ale orașului Iași. Decorațiunile interioare, inclusiv pictura tavanului, au fost realizate în stil neo-rococo. Cortina originală a fost pictată la 1896 de meșterul vienez M. Lenz și terminată de unul din discipoli. Cortina de fier (anti-incendiu), a fost zugrăvită de Al. Goltz, cu motive ornamentale dispuse simetric. Plafonul, încadrat în stucatură rococo, a fost pictat de Al. Goltz, în culori pastelate, reprezentând alegorii paradisiace, ilustrate cu nimfe și putti. Candelabrul cel mare, din cristal de Veneția, oferă strălucirea a 109 becuri.

Teatrul din Iași s-a numit „Național” nu pentru că pretindea un anumit rang instituțional, ci pentru că aspira la promovarea unui repertoriu în limba română, cu subiecte românești. Asemenea spectacole au marcat viața culturală a Iașilor și au avut un rol foarte important în făurirea spiritului public modern.

*

Experiența dramatică a Războiului și-a pus amprenta în moduri diferite asupra clădirii Teatrului Național din Iași. Ședințele plenului Parlamentului, găzduirea Camerei Deputaților, primirea înalților oficiali din țările aliate, au situat Teatrul în centrul evenimentelor, conferindu-i un plus de însemnătate, deasupra sferei artistice.

Războiul a adus și o uzură extraordinară pentru mult-încercatul edificiu. Pentru început, a fost evitată perspectiva ca întreaga clădire a teatrului să fie rechiziționată de către Primărie în vederea înființării aici a unui spital militar, așa cum se întâmplase cu multe dintre școlile și liceele ieșene. Nicolae Iorga a avut un rol însemnat în salvarea Teatrului de la o destinație nepotrivită. Faima sa nu l-a scutit total de rechiziții, într-un oraș în care spațiul locativ era deosebit de deficitar, iar iarna se dovedise una cumplită. Primăria rechiziționase o aripă în care și-a instalat birourile Serviciului Tehnic al Primăriei și Serviciul de Apă-Canalizare. Cabinele actorilor, de la parterul clădirii, în număr de șase, au fost rechiziționate, cu acordul primarului, fiind puse provizoriu la dispoziția câtorva ofițeri francezi, care le ocupau și în luna ianuarie. S-a pus problema introducerii unor sobe de fontă a căror burlane să fie scoase pe geamuri sau prin ziduri, până la nivelul acoperișului. O parte din încăperi au găzduit Curtea de Casație. În cursul nopților geroase, în Teatru își găseau adăpost cercetașii, precum și alți cetățeni fără adăpost.

Ca și în cazul altor instituții și Teatrul a primit în spațiile sale instanțele superioare de la București: Direcțiunea Generală a Teatrelor ce funcționa în cadrul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, condusă de Alexandru Mavrodi (directorul Teatrului Național din București). Pe lângă actorii ieșeni, clădirea a primit între zidurile sale trupele actorilor refugiați din București și Craiova. În plus, scena era închiriată și pentru diverse alte activități care nu aveau legătură cu actorii amintiți. În timpul zilei, în sala mare funcționa Cinematograful Răniților de Război care, prin biletele vândute, aduna fonduri pentru militarii aflați în spitale.

Toate aceste activități, de intensă uzură, au degradat sala, fotoliile, canapelele de catifea, draperiile, mobilierul lojelor. O parte din ele au și dispărut în vârtoarea acelor zile. În primăvara anului 1917 au apărut deja și infiltrații de apă în tavan, odată cu topirea zăpezilor. S-a făcut o evaluare a distrugerilor, dar în momentul depunerii dosarului, s-a desființat Comisia centrală care se ocupa de despăgubiri cauzate de război. Readucerea Teatrului la vechea strălucire a rămas pe seama Primăriei.

Gazetele ieșene au ridicat în mod public necesitatea finanțării pentru renovarea clădirii Teatrului Național: „Dintre clădirile ieșene care au avut cel mai mult de suferit în urma evenimentelor grozave petrecute în ultimii doi ani, este fără îndoială clădirea Teatrului Național. Parlament, operă, operetă, teatru, cinematograful, etc., în sfârșit, tot ce se poate imagina, s-a produs, rând pe rând, în clădirea teatrului nostru” („Opinia”, 7 iulie 1918). „În timpul ultimilor ani, Teatrul Național a adăpostit atâtea spectacole, a distrat atâta lume și a îmbogățit mai ales atât de gras, pe toți câți au exploatat, cu prețuri fabuloase, ospitalitatea sa. Și totuși, nicăieri nu se vede fondul și râvna ce se cuvine pentru îngrijirea măcar exterioară a clădirii. Teatrul Național a adăpostit până mai zilele trecute, Înalta Curte de Casație și adăpostește astăzi Parlamentul țării” („Opinia”, 26 iulie 1918).

Scriitorul Mihail Sadoveanu fusese propus la conducerea Teatrului, încă din 1910, de Constantin Stere, personaj însemnat în viața politică a epocii. În decembrie 1916, când clădirea Teatrului era amenințată cu rechiziția, directorul instituției era suspendat. Lipsit de conducătorul său legal, Teatrul era pus în imposibilitatea de a-și apăra eficient interesele.

După reinstalarea în funcție și în perioada următoare, Mihail Sadoveanu a înaintat diverse memorii către autorități, pentru restaurarea clădirii:

Domnule Președinte, Teatrul Național din Iași, care a suferit atâtea de pe urma războiului, nici n-a putut să-și expună doleanțele, tot din cauza nevoilor create de război. Evaluările

pagubelor nu s-au putut face până acum, căci o parte din edificiu a mai rămas ocupat de alte instituții și Direcțiunea a fost suspendată o lună întreagă, prin faptul ne numirii noului Director. Acum, când acestea s-au lămurit și s-au putut găsi locuri într-un tren, ne-am grăbit a ne prezenta în fața Onor Comisiunii de despăgubiri din București, care însă ne-a avertizat că și-a încheiat lucrările și că să ne adresăm Comisiunii însărcinate cu evaluarea pagubelor din Iași. Ne înfățișăm deci înaintea domniilor voastre și vă rugăm să constatați că Teatrul din Iași, cel mai elegant din țară, a fost prada celor mai brutale exigențe ale războiului, servind în același timp de Parlament, Primărie, Curte de Casație, gazdă a Teatrelor din București și Craiova, iar noaptea ca local de dormit pentru bieții cercetași și alți nenorociți fără adăpost. Aceste nenorociri s-au repercutat într-un chip distrugător asupra veleităților de fast și lux indispensabile unui teatru. Sala, cu draperiile, fotoliile, canapelele de catifea, mobilele atât de cochete ale lojelor au fost reduse la simple culcușuri și îmbulzeala atâtor oameni de toate categoriile, au făcut imposibilă paza mobilele atât de scumpe din bogatul interior. Cele mai de valoare au dispărut și toate cercetările Siguranței, anunțată din timp, nu au dus la nici un rezultat. O proporție ridicolă au fost găsite într-o stare deplorabilă. Vă rog să constatați că nivelul pagubelor reprezintă suma de lei 367.000.

ACTORII MOBILIZAȚII AI TEATRULUI NAȚIONAL DIN IAȘI (1916-1919)

Odată cu intrarea României în Marele Război, la 15 august 1916 (stil vechi) a fost decretată și mobilizarea generală. Efectele acestei stări de fapt s-au resimțit chiar din toamna aceluiași an, înaintea refugiului de la Iași. Autoritățile au întocmit liste cu personalul artistic și administrativ al Teatrului Național din Iași în care era precizată situația lor militară și unitățile de care aparțineau.

Aceștia au fost considerați ca fiind „mobilizați pe loc”, activitatea lor în domeniul artei spectacolelor fiind considerată folositoare pentru menținerea stării de spirit a populației. Ei se supuneau însă regulilor și regulamentelor militare. Dincolo de scena Teatrului, actorii făceau numeroase deplasări pe front sau în spatele acestuia, pentru menținerea moralului oștirii. Administrația Teatrului achiziționase o însemnată cantitate de țigări, ce erau împărțite de actori răniților din spitale.

În listele întocmite cu acel prilej, directorul Mihail Sadoveanu apare cu gradul de căpitan de infanterie; după cum se știe, în afară de Teatru, el era director și la „România”, ziarul Statului Major al Armatei Române. Subdirectorul George Topârceanu era plutonier de artilerie. Acesta din urmă a fost și chemat sub arme, căzând prizonier la Turtucaia, în Dobrogea. Dintre societarii trupei ieșene, Ștefan Breborescu era căpitan, iar Vasile Boldescu locotenent. Între actorii stagiarți se aflau mai mulți locotenenți și sublocotenenți, iar restul dețineau grade inferioare. Ilie Doroșcanu era sergent în Regimentul XIII „Ștefan cel Mare” din Copou. El a redactat un studiu despre actorii și repertoriul teatrului ieșean din această perioadă, lucrare rămasă în manuscris. Din listele respective se poate observa și adaptarea repertoriului, într-o anumită măsură, la subiectele patriotice și la propaganda de război.

Actorul Ioan Livescu consemna în memoriile sale că:

În timpul pribegiei la Iași, s-au văzut adunați artiști din toate unghiurile țării și în toate genurile: dramatici, revuiști, cântăreți de operă, din formațiuni oficiale sau particulare, toți alergând după steagul Țării, toți cu inima caldă și mulți cu stomacul gol. Alexandru Mavrodi i-a strâns pe toți la Teatrul Național din Iași, pe cei de la Teatrele Naționale din București și

Craiova i-a contopit cu cei de la Naționalul din-Iași, făcând o singură trupă. Operei i-a înjghebat o nouă formație, care a alternat cu reprezentațiile de dramă și comedie; opereta a avut și ea reprezentații. Au continuat să se joace spectacole de revistă, scrise cu talent și simț patriotic, de Petre Durma și Stoikovici, iar Mărioara Cinski, în mijlocul apatiei generale, exorta dorul căminului, cântând cu finețe: Cărăruie, cărăruie care duci la București... Toată lumea artistică, care-și părăsise casele s-a văzut deodată organizată și la adăpost, pe cât se putea, de marile nevoi, cari o oploșiseră. Alexandru Mavrodi a avut acest mare merit de-a găsi, fără mijloace oficiale, dar cu inițiativă românească, mijlocul-bunei întrebuințări a artiștilor, pe cari guvernul îi lăsase în voia întâmplării. Dacă n-ar fi decât atât, și încă directoratul lui înscrie o Pagină frumoasă în trecutul teatrului nostru.

Aceiași memorialist sublinia meritele lui Alexandru Mavrodi, directorul Teatrului Național de la București, care a intervenit la Ministerul de Război și a obținut mobilizarea la teatru a artiștilor care se aflau pe front, arătând că vor fi mai de folos așa, îndeplinind însărcinările ce li se vor da.

Într-adevăr, în mai multe rânduri au fost trimise echipe în diferite puncte din spatele frontului, și cu repertorii potrivite au ridicat moralul trupelor în ceasurile de refacere. Alții au cutreierat spitalele, ducând un cuvânt de alinare celor, cari nu mai auziseră de multă vreme decât numai vaietele lor. S-au mai format echipe, cari au cutreierat Moldova dând reprezentații în folosul Crucii Roșii. Am făcut parte din aceste două din urmă. Nu voi uita însă nici-odată vizitele din spitale. Ne duceam să recităm versuri eroice, cari să îmbărbăteze sufletele și mințile lor, sau să le citim din isprăvile camarazilor sau din acelea, la care, dintre ei chiar, luaseră parte.

Actorii nu au fost singura categorie de artiști mobilizați pe timp de război și chemați să își servească patria cu mijloacele artei lor. Marele Stat Major a mobilizat, de asemenea pe artiștii plastici (pictori, sculptori) pe care i-a adunat la Academia de Arte din Iași, ce funcționa în clădirea fostei Academii Mihăilene. Aceștia au fost chemați să immortalizeze chipul real al războiului, cu dramele sale, dar și să glorifice eroismul soldaților români, operele lor, fiind zămislite în atmosfera frontului de luptă. Scriitorii și gazetarii epocii au fost și ei mobilizați, pentru aș-i pune condeiele în slujba ziarului „România”, tipărit de Marele Stat Major al Armatei. Întâmplător sau nu, Mihail Sadoveanu, care era directorul în funcție al Teatrului Național din Iași, a primit și direcțiunea gazetei „România”. Dincolo de serviciile ce puteau fi aduse Patriei de către tinerii artiști, mobilizarea lor în unități speciale a fost și un gest responsabil al Statului Major de a proteja această elită culturală pentru vremurile de pace și de a nu risipi cu ușurință, pe front pe reprezentanții acestor categorii profesionale.

*

Actorii adunați la Iași participau periodic la manifestări artistice menite a aduna fonduri pentru răniți și luptătorii de pe front. La 3 ianuarie 1917, a avut loc la teatrul Național Festivalul Aviației, pentru adunare de fonduri destinate ajutorării familiilor aviatorilor români și aliați, morți pe frontul românesc. La manifestare au asistat și principesele Elisaveta și Mărioara. În luna aprilie 1917, contribuția teatrelor pentru invalizii de război a fost, de asemenea substanțială, după mărturiile ziarelor epocii. La 27 sept 1917, presa scria despre spectacolul dedicat special ofițerilor și soldaților răniți aflați în spitalele din Iași, spectacol la care a participat M.S. Regele, împreună cu familia regală. În sala Teatrului s-a prezentat și filmul „În jurul ultimelor bătălii de pe frontul român”, realizat de Serviciul geografic al Armatei. Încă din

ianuarie 1917, s-a luat inițiativa de a se organiza în fiecare duminică, la Teatru Național, a câte un „festival” dat în onoarea fraților de arme ruși, francezi, englezi, sârbi etc. menit să strângă relațiile dintre reprezentații țărilor aliate.

Din ordinul Ministrului Instrucțiunii Publice, în ziua de 8 octombrie 1918 a fost pusă la dispoziție sala Teatrului Național pentru comemorarea morții lui Mihai Viteazul. Amintirea vie a voievodului Unirii de la 1600 era ea însăși un program național. Se știe că, odată cu refugiul din 1916, a fost adus la Iași și craniul voievodului Mihai Viteazul, pentru a nu fi profanat de armatele ocupante. Aceste „relicve” naționale au fost depozitate, pentru protecție la Mitropolie; abia după război au fost duse la Mănăstirea Dealu din Muntenia, vechiul loc de păstrare.

Cinematograful de la Teatru

Din luna iulie 1917, în sala mare a Teatrului Național au început reprezentațiile „Marelui Cinematograf al Invalizilor de Război”. Reprezentațiile erau zilnice, în cursul săptămânii, și aduceau un mare aflus de spectatori. Acestea erau considerate importante pentru menținerea unei bune stări de spirit a populației, dar și pentru faptul că încasările rezultate din bilete, sume destul de însemnate, erau destinate, în mare parte, invalizilor de război, răniților din spitale sau orfanilor. La 29 aprilie 1917, la Teatru, s-a dat prima reprezentație cinematografică în care au fost proiectate filme de război de pe frontul român, în care puteau fi văzute secvențe cu familia regală, generalii români și starea de refacere a trupei. Filmările erau făcute de Serviciul Geografic al Armatei, care își avea sediul în Iași, în clădirea viitorului Palat de Justiție, încă neinaugurată (Palatul Culturii de astăzi). În decembrie 1917, în aceeași sală erau proiectate filme documentare precum *Patria în pericol*, *„Rolul soldatului de geniu”*... Folosirea sălii Teatrului ca cinematograf popular a fost unul din factorii care au adus clădirea într-un stadiu avansat de degradare.

*

Teatrul Național din Iași s-a dorit încă de la începuturile sale să fie mai mult decât o simplă instituție de cultură. Și-a asumat statutul de „Național” nu ca pe un rang, ci ca pe o misiune: aceea de a promova creațiile originale cu teme românești. Reprezentațiile de pe scenă și-au propus mereu îndreptarea moravurilor, răspândirea ideilor noi și a idealurilor unei generații, formarea unei stări de spirit și a unei conștiințe naționale. Teatrul ieșean și-a asumat misiunea de a fi, dincolo de divertisment, o instituție care să contribuie la modernizarea și la occidentalizarea societății românești. Marele Război pentru întregirea patriei i-a oferit din plin un asemenea destin, de „teatru în Teatru de război”. Pe scena sa s-au perindat, atât de intens, opere de ficțiune cu scene de viață reală, încărcate de semnificație. Pentru prima oară Teatrul Național din Iași nu a mai fost doar oglinda istoriei, ci chiar locul în care s-a făcut Istorie. El s-a aflat aici, în mijlocul evenimentelor...

PARLAMENTUL ROMÂNIEI ÎN SALA TEATRULUI

La sfârșitul anului 1916, Regele, Parlamentul, Guvernul, s-au refugiat la Iași. I.G. Duca nota în amintirile sale că „Deschiderea Parlamentului s-a făcut la 9 decembrie în sala Teatrului Național din Iași, cu același ceremonial ca la București. Regele ținuse ca tot protocolul să fie

neschimbat, să nu dea prin nimic impresia că restriștile au știrbit întru ceva strălucirea și autoritatea regală. Aceeași trăsură a lui Daumont, aceeași lachei galonați în livreaua Hohenzollernilor, aceeași escortă regală cu coifurile ei prusace... Este ciudat, dar așa e lumea, văzând cortegiul trecând pe străzile Iașului, întocmai ca obișnuitul cortegiu din București, s-a simțit înviorată, întărită în nădejde, îmbărbătată în faptele ei. Prin urmare, nu suntem cu totul distruși, va să zică sunt lucruri care au rămas totuși neatrinse în vijelie. Coroana nu se socotește umilită că a ajuns la Iași; poartă capul sus, fiindcă desigur, ca și credința în ziua de mâine este vie!”.

Discursul Regelui Ferdinand I (9 decembrie 1916)

În acea zi de 9 decembrie s-a adresat Țării doar Regele, într-un discurs rămas memorabil. Stăpânindu-și bine emoțiile, Regele a luat cuvântul în plenul Parlamentului, pe scena Teatrului:

Războiul, care de mai bine de doi ani însângerează lumea, a învederat că Austro-Ungaria în condițiunile ei actuale nu mai poate dăinui ca factor al echilibrului european. Pentru a apăra interesele neamului nostru și a-i asigura unitatea și viitorul, România era datoare să intervină... Armata noastră a susținut lupta în aceste grele împrejurări, cu o vitejie demnă de tradițiunile glorioase ale strămoșilor noștri și care ne îndreptățește să privim viitorul cu desăvârșită încredere.

Până acum războiul ne-a impus jertfe mari și dureroase. Le vom îndura însă cu bărbăție fiindcă păstrăm neștirbită credința în izbânda finală a aliaților noștri și oricare ar fi greutatea și suferințele suntem hotărâți să luptăm alături de dâșii cu energie și până la capăt.

Guvernul Meu va supune deliberării Domniilor Voastre diferitele proiecte de legi, în legătură cu starea de război precum și creditele cerute de nevoile scumpei noastre armate. Nu mă îndoiesc că reprezentanții națiunii vor înlătura orice neînțelegeri, așa încât nu numai în fața țării, dar și în fața străinătății să apară neîndoielnică armonia dintre toți și să dea astfel lumii întregi priveliștea solidarității unui popor conștient de însemnătatea vremurilor pe care le trăiește și de menirea lui istorică.

Aspirațiunile și jertfele de astăzi mă leagă pe Mine și dinastia Mea și mai puternic încă de națiunea română, care va găsi pururi în Regele ei pe sprijinitorul și apărătorul drepturilor și năzuințelor sale. În fața pericolului comun să fim cu toții însuflețiți de patriotismul cel mai călduros, să ne arătăm uniți în simțăminte și în gânduri, să înconjurăm cu dragoste și cu admirație pe soldații noștri cari apără pământul strămoșesc încălcat de vrășmași.

Să spunem țaranului că luptând pentru unitatea națională el luptă tot deodată pentru dezrobirea lui politică și economică. Vitejia lui îi dă drepturi și mai mari asupra pământului pe care îl apără și ne impune mai mult decât oricând datoria ca la sfârșitul războiului să înfăptuim reformele agrare și electorale pe temeiul cărora această Adunare Constituantă a fost aleasă.

Să rugăm pe cel Atotputernic să ocrotească România, să aducă la biruință oștirile ei încercate de soartă, și plini de încredere în puterile țarei și în viitorul neamului, să strigăm într-un singur glas:

Trăiască viteaza noastră noastră armată!

Trăiască România!

Discursurile din 14 decembrie 1916 (Brătianu, Tache Ionescu, Iorga)

Al doilea moment istoric remarcabil s-a petrecut sub cupola Teatrului în ziua de 14 decembrie 1916. De la tribuna parlamentului s-au adresat reprezentanților Națiunii trei mai oameni politici, cei mai buni oratori ai epocii lor. Fiecare s-a străduit ca, prin mesajele lor, să însufle românilor puterea de a rezista și încrederea în viitor.

Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri (șeful guvernului), arăta:

Noi nu putem să facem altă politică decât aceea pe care am făcut-o: să arătăm clar în noua situațiune a Europei cari sunt revendicările cari ni se cuvin nouă. Și dacă n-o facem atunci, în adevăr românii ar fi fost trădători: trădători ai neamului, trădători ai intereselor pe care Europa le are, ca în această regiune să fie un popor cu o viață puternică și sănătoasă pentru civilizația ei, pentru asigurarea unei păci serioase, în dezvoltarea de mâine a Europei.

Au fost în instinctul național secular al poporului nostru drepturile unității sale, de azi înainte ele au fost proclamate și recunoscute în Europa prin acte internaționale care constituie fapte istorice. Oricare ar fi fazele dureroase ale zilei de azi, când asemenea idealuri sunt consacrate de opinia Lumii și recunoscute, ele nu pot să ajungă la un alt rezultat ultim decât la triumful lor.

În înfrângerile noastre de azi nu este nimic care să ne poate descuraja, pentru că în ele chiar am avut confirmarea energiilor ostașilor noștri, ale energiilor morale ale acestui popor. Nu este nimic care să poată descuraja, pentru că avem convingerea că interesele noastre sunt solidare cu condițiunile indispensabile unei vieți pașnice a Europei de mâine.

Încrederea noastră în propriile noastre forțe este întreagă și pentru armata noastră încercările au fost izvor de energie nouă. Credița noastră este neștirbită, unanimitatea noastră în Parlament este un factor nou de îmbărbătare națională peste suferințele și durerile momentului vom păși înainte fără șovăire.

În manifestările dumneavoastră de unanimitate v-ați îndeplinit o datorie către Stat, care nu va rămâne sterilă precum nu va rămâne steril sângele vărsat. Va rodi dintr-însul roade destul de mari și destul de puternice pentru generația următoare, pentru ca nimeni să nu-l poată regreta, oricât l-am plânge în momentul de față.

Take Ionescu, șeful conservatorilor și un strălucit vorbitor de la Tribună, se adresa sălii cu un mesaj asemănător:

Tribuna română datează de puțini ani. Nădăjduim cu toții că va trăi veacuri multe. Niciodată însă ea nu va avea să exprime într-un ceas mai însemnat decât aceste sentimente mai înalte ca astăzi. Toți am fost de părere că și o largă reformă agrară trebuie să iasă din crearea unei Români mari, și de o democratic întindere a dreptului de vot. Orice om cu minte care cunoaște relațiile sociale și economice din părțile României neliberate încă, nu poate să nu-și dea seama că nu se poate ajunge la asimilarea României celei noi, fără ca să se facă profunde și radicale transformări în România cea veche.

Atunci d-lor ce ne rămâne de făcut? Trebuie să spunem Țării care suferă; trebuie să spunem Armatei care a luptat, trebuie să spunem tuturor, sfântul adevăr, că chiar dacă n-am fi crezut în victorie, noi tot am fi intrat în război. Trebuie să spunem tuturor că nu a pornit hotărârea noastră dintr-o socoteală materială care poate uneori să greșească, ci a pornit din privirea în față a unei probleme seculare, din supunerea la instinctul națiunii care niciodată nu greșește.

Trebuie să spunem Țării că dacă noi am moștenit buna stare de care ne-am bucurat; o țară neatârnată, libertăți cari ne-au permis să mărturisim adevărurile acestea fără să ne atingă

nimeni, dacă am profitat de suferințele atâtor generații trecute, nu e decât dreptate ca să suferim și noi pentru ca să transmitem o moștenire și mai mare generațiilor viitoare.

Trebuie să spunem Țării că nu e nici un preț, dar nici unul, chiar dacă ar fi pribegia totală, chiar dacă ar fi ani mulți de război, chiar dacă ar fi ruina generală, o astfel de distrugere încât să ne rămâie doar pământul negru, care să nu fie un preț prea mic, pentru ceea ce are să ne dea România-Mare. Va fi o minune care nu s-a întâmplat încă cu nici unul din popoarele cari au luptat pentru unitatea lor națională, care s-o fi dobândit-o dintr-o singură sforțare. Acestea sunt adevărurile cari trebuie să stea în conștiința tuturor.

Va învinge armata română. Vor învinge aliații noștri. Cred în această victorie cum cred în lumina soarelui... Da, generația noastră suferă și are să sufere. Să sufere. Să sufere pentru că îi va fi rezervat ei, care a meritat poate această onoare mai puțin decât oricare alta, să scrie epopee neamului românesc!

Discursul marelui istoric **Nicolae Iorga**, „apostolul neamului” a fost însă cel mai strălucitor și mai emoționant:

Aș fi dorit să înfățișez în altă atmosferă, o atmosferă de liniște și de pace, de îmbărbătare, lucrurile pe care am intenția să le spun... Cunosc țara aceasta pe care ca un drumeț sărac am străbătut-o de atâtea ori. Poate la puține popoare există atâția oameni cinstiți, câți există în acest popor român. Am fost însă în fața primejdiei firul de nisip, în loc să fim granitul pe care să nu-1 poată nimic sfărâma, fiindcă ne-a lipsit libertatea, care dă numai elementele puterii, și fiindcă ne-a lipsit și autoritatea, care poate să strângă aceste elemente în forma imposibilă de sfărâmat.

Nici o biruință omenească nu valorează, în adevăr, decât prin două elemente: prin cât suflet a fost pus într-însa și prin cât suflet se aduce de la dânsa înapoi acasă, și deci exploataorii de mașini vor vedea ce le va aduce la urmă execuția care le-a dat iluzia că au supus jumătate din nenorocita Europă.

Se îndreaptă către noi în privirile, pline de o rugăciune tăcută, ale unui popor sfios, care veacuri întregi n-a găsit atât de adeseori cuvinte mari pentru suferințele lui, dar care le-a simțit cu atât mai adânc, cu toată gura sa mută.

Spre noi se uită astăzi o oștire, oștirea României, care este moralicește întreagă, este mai mare chiar decât în momentul când întâiul detașament a sfărâmat cu patul puștii piatra de nedreptate la graniță. Atunci, om viu lângă om viu, ea reprezenta numai puterea fizică și încrederea în biruință... Cel din urmă soldat cu haina sfâșiată de suferințele și răbdările îndelungate față de asprimea naturii și de cruzimea dușmanului, aduce în făptura lui morală pe toți aceia pe cari nu-i vom mai vedea aieva niciodată.

Niciodată steagul românesc n-a fost mai mândru decât în momentul când a arătat celei mai superbe alcătuirii militare din Europa, că pot merge țărani fără școală, fără arme moderne, înaintea oștirilor înzestrate cu tot ce o cultură grozavă și înverșunată dă sclavilor înarmați cari o reprezintă.

Atât de simplu și măreț, manifestul Regelui a arătat tuturor că nu am intrat în acest război cu pretențiunea de a dovedi sub raportul militar mai multă forță decât alții. Am intrat în război cu hotărârea de a da tot ce avem în acest moment pentru a căpăta dreptul nostru întreg. Pentru atât, și pentru mai mult, nu. Și dacă, în cursul acestui război, am dovedit încă odată pe atâtea locuri ale câmpului de luptă că sufletul omenesc rămâne totdeauna superior mijloacelor pe cari întâmplarea poate să le pună la dispoziție, am scris, nu numai un capitol în istoria războaielor, ci unul în dezvoltarea moralității omenești.

Cine va fi putut spune sau scrie că armata noastră, această sfântă armată, nu și-a îndeplinit datoria ei, nu numai față de țară, de țara de acum, dar față de una din cele mai glorioase moșteniri și față de generațiile cari ne așteaptă pentru a ne judeca; cine va spune că țăranul român a scăzut câtuși de puțin față de strălucita vitejie care i-a fixat în generațiile precedente un rang între națiuni, aceia nu numai că săvârșesc un act de nepatriotism, dar și un act de nedreptate față de partea cea mai sănătoasă, mai plină de făgăduieli și de viitor a neamului nostru.

Armata noastră, în împrejurările de față, reprezintă un popor întreg. În afară de acei cari se luptă, de acei cari-i ajută, fiecare, cu tot ce poate, în afară de acei cari întovărășesc fiecare luptă cu suferința lor, cu adâncă vibrațiune a ființei lor întregi, în afară de ei toți nu există un popor românesc. Poporul românesc se cuprinde în acei cari țin arma în mână, în cei cari le dau tot sprijinul pentru a o putea întoarce împotriva dușmanului și în acei cari trăiesc numai spre a admira acest eroism, a-i culege roadele pentru popor și a da mâna de ajutor care este trebuitoare pentru a garanta victoria.

În acest popor partea cea mai vrednică de iubire și partea cea mai puțin îndreptățită este țăranul nostru. Din gura Regelui am auzit o făgăduială, care este a treia făgăduială – a patra nu se poate: după a treia vine fapta. Am auzit deci pentru a treia oară din gura Suveranului, venit din camaraderia sufletească însăși cu acești ostași, făgăduiala că țărănimea română nu va fi străină pe pământul pe care sângele celor mai de aproape alor săi l-a sfințit din nou prin sacrificiul lor.

În trecutul nostru mulți oameni au suferit. Dacă suntem ceva, nu suntem prin biruința strămoșilor noștri, ci suntem ceva numai prin suferința lor. Toate puterile noastre nu sânt altceva decât jertfa lor, strânsă laolaltă și prefăcută în energie.

În colțul acesta, unde ne-am strâns, să păstrăm cu scumpătate sămânța de credință, vom vedea și noi la rândul nostru dispărând negura stăpânirii străine, și vom putea zice ca Petru Rareș, fiul lui Ștefan, „că vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decât atât!”.

Camera Deputaților la Teatrul Național

Senatul urma să își desfășoare lucrările în Aula Universității din Copou, în timp ce Camereii Deputaților îi fusese rezervată Sala Teatrului Național. Lucrările în plen se țineau la Teatru. La Cameră, în primele zile, Mihail Pherekyde a fost reales în unanimitate, un omagiu ce se cuvenea cu prisosință decanului oamenilor noștri politici și, în același timp, deputații au ținut să își exprime recunoștința generală aclamând-ul pe Mârzescu ca vicepreședinte. Legile în pregătire s-au depus, secțiile au început în grabă discutarea lor, comisiile de răspuns la mesaj au fost convocate și raportorii lor s-au pus pe lucru. Ulterior, I. G. Morțun a îndeplinit funcția de președinte al Camerei.

I. G. Duca arăta că „la Camera Deputaților spectacolul nu era lipsit de o oarecare originalitate. Președintele Camerei și Biroul, oratorul și miniștrii stăteau pe scenă, iar secțiile se întruneau prin lojile artiștilor. Acolo unde până atunci actorii se costumau și actrițele își făceau toaleta, se discutau acum aride chestiuni financiare și grave probleme de stat. Din ficțiunea teatrului eram acum în cel mai dramatic realism al vieții și al istoriei. Miniștri aveau pentru deliberările lor în fundul scenei, pe stânga (privind din sală), un salonaș destul de luxos, care în vremuri normale slujea pare-mi-se Directorului Teatrului”.

Lucrările Camerei Deputaților au fost întrerupte în anul 1917, atunci când o mare parte dintre parlamentari au fost evacuați la Odessa și Kerson, pentru a fi protejați. După revenirea

acestora la Iași, deputații au continuat să își țină lucrările la Teatrul Național, însă nu în Sala mare ci în Sala Bufetului, de la etaj, considerată mai potrivită.

MESAJE ALE ȚĂRILOR ALIATE, ADRESATE ÎN PARLAMENTUL ROMÂNIEI

Interesul special pentru soarta României a fost manifestat și prin câteva vizite diplomatice însemnate petrecute într-un interval de doar două luni, mai-iunie 1917. Călătorii dificile, posibile doar pe varianta rusească, prin St. Petersburg. Este vorba despre vizitele făcute de Albert Thomas, ministrul francez al Armamentului, Vandervelde ministrul belgian de Război și de Generalul american Hugh L. Scott.

Albert Thomas a fost prezent trei zile pe teritoriul românesc, făcând o deplasare și pe front. Întâlnire muzicală cu George Enescu (la Maruka). Ministrul francez a avut prilejul de a se adresa românilor din sala Parlamentului (Teatrul Național). El a luat cuvântul în fața camerelor reunite și a membrilor guvernului, elogiind eroismul armatei române și arătând sprijinul Franței pentru desăvârșirea unității naționale a României.

Vandervelde, reprezentantul Belgiei, a fost găzduit în Palatul Mitropolitan și l-a vizitat a doua zi pe Ferdinand, la Palatul regal. Ministrul belgian a vizitat Divizia I și a avut prilejul de a se adresa Parlamentului în ședință solemnă unde au putut fi apreciate calitățile sale de orator. Em. Vandervelde a fost și președinte al Internaționalei socialiste, iar mesajul său a fost unul marcat de această orientare. El a transmis celor prezenți încrederea neclintită pe care o avea în destinul luminos al celor două țări, România și Belgia.

Generalul american *Hugh L. Scott*, reprezentantul Statului Major al armatei americane, s-a adresat Parlamentului reunit la 21 iunie 1917, arătând dimensiunile efortului de război al Statelor Unite și asigurând partea română de tot sprijinul prietenesc ce putea fi oferit. Generalul Scott era un bun vorbitor, care reușea să entuziasmeze auditoriul.

În pofida izolării geografice în care se afla România, aceste vizite au demonstrat solidaritatea țărilor aflate de partea Antantei și faptul că țara noastră nu se afla singură în fața încercărilor istoriei. Pentru menținerea stării de spirit a societății românești asemenea contacte au avut un rol deosebit de important. Astfel, s-a menținut încrederea în victoria finală, care va deschide pentru România calea spre împlinirea aspirațiilor sale istorice.

Primirea ministrului Albert Thomas la Teatru

Ministrul Armamentului din Franța a avut prilejul de a se adresa Parlamentului României la (15 martie 1917).

Am cunoscut oamenii dumneavoastră politici, profesorii dumneavoastră, am discutat între noi. Am analizat prin ce mijloace, prin ce metode am putea crea între noi o înțelegere și o alianță mai solidă și din zi în zi mai eficace. În fine, iată-mă în mijlocul dumneavoastră, în Parlamentul dumneavoastră, unindu-ne inimile și căutând să definim care cauze profunde au hotărât prietenia Franței cu România.

Între frați trebuie să spunem adevărul întreg. Am datoria de a vă spune aici că în timpul marelui război pe care îl îndurăm domnilor, am avut încredere. Am avut dreptate să avem încredere. Ați făcut luând hotărârea de a face război, un act care va fi odată în istorie...

Noi înțelegem sentimentele care în ceasul hotărârii (de a intra în război) puteau să vă asalteze inimile. Noi pricepem strângerea de inimă a oamenilor de stat, care având sarcina

intereselor unui întreg popor, simțind renumele de metodă și de organizare pe care putea să le aibă inamicul nostru, privind în față considerațiile economice, aveau sarcina să hotărască.

Și cu toate acestea, împinși de instinctul dumneavoastră, de libertate, însuflețiți de pretenția care vă leagă de ginta latină, cu toate popoarele libertății, ați hotărât și ați rupt toate legăturile care vă rețineau și ați intrat în luptă. Ați îndeplinit de bună voie sacrificiul unor interese importante și pentru această jertfă Franța, care și ea știe să sacrifice interesul idealului, Franța în momentul acesta vă onorează și vă iubește.

Apoi noi știm, fraților, că ați suferit. Cu anxietate pe harta noastră am urmărit marșul inamicului. Am aflat zi cu zi care erau suferințele voastre, retragerea armatei, înfrângerea apoi suferința foamei, ale epidemiilor, suferințele morale ale unui popor întreg ce trebuia păstrat, organizat, într-un biet colț de țară. Și Franța, care nu este nepăsătoare la nici o suferință, este mai sensibilă la durerile care ating micile națiuni, care lovesc pe toate surorile mai mici. Franța, din toată inima ei mare, a suferit cu dumneavoastră. Și v-ați retras împreună, refugiați și autohtoni, în acest mic colț al Moldovei, împreună ați reînceput să nădăjduiți...

V-ați gândit că aici patria ar putea să renască. V-ați gândit că în jurul armatei, păstrându-vă pământul ei, țara se va reconstrui, și iată că am avut bucurie, zilele acestea când mă găsesc în mijlocul vostru, să asist nu numai la brusca și calda înflorire a primăverii românești, dar în același timp la renașterea patriei dumneavoastră.

Armata română constituie în ceasul prezent una dintre marile și frumoasele puteri ale Întelegerii. Am admirat soldații dumneavoastră, acești țărani români cu trupul solid, cu fața sinceră, cu aerul degajat...

Evoc timpul în care marea Românie liberă va veni în cercul națiunilor, să se bucure de pacea durabilă, de pacea frățească pe care o vom și pe care o vom stabili prin victoria asupra militarismului prusian. Pentru a obține această victorie comună, această victorie a libertății, pe care o dorim din tot sufletul și cu toate eforturile noastre, vom strânge și mai mult această colaborare frățească.

Franța, al cărei nume mare îl evocați, Franța aceea mândră pe care o reprezintă aici, Franța știe marea și nobila datorie pe care i-o impune prietenia micilor națiuni... Ofițeri ai Franței care sunteți aici, ați făurit armata română ca și cum ar fi fost a voastră. Ați susținut-o, ați încadrat-o nu numai ca instructori, dar și cu prietenia voastră frățească. Împreună pentru victoria pe care o dorim, împreună, toți împreună la lucru!

Primirea Misiunii Americane în sala Teatrului

Presa ieșeană consemna că la 21 iunie 1917, la orele 19, Generalul Hugh Scott, șeful misiunii americane, împreună cu întreaga misiune militară, a fost primit cu deosebită solemnitate la ședința festivă a Parlamentului român, la Teatrul Național.

La apariția în sală a generalului Hugh Scot, împreună cu misiunea americană, întreg Parlamentul se ridică în picioare și întâmpină pe oaspeții misiunii cu cuvintele „Trăiască America!”, „Trăiască misiunea militară americană!”. Ovațiile durează neconținut, până când generalul Scott, împreună cu întreaga misiune, condusă de chestorul Parlamentului, ia loc la tribuna ministerială, înconjurat de toți miniștrii, precum și ofițerii atașați pe lângă misiune...

Generalul Hugh Lenox Scott s-a adresat românilor: „Aș dori mult să vă fi putut spune aceste cuvinte în limba voastră. Sper totuși că acest fapt nu va scădea tăria și sinceritatea mesajului pe care vi-l aduc din țara mea. Asociații mei din Misiunea Americană au venit cu un mesaj de dincolo de Ocean, spre a vă asigura de frăția noastră, a americanilor..

Cu toții ne dăm seama de pericolul care ne amenință. Ținta urmărită de Imperiile Centrale este rezumată de lozinca „Ori dominația lumii, ori dispărem!”. America și-a luat sarcina de a se opune la aceasta. Ea nu urmărește nici un scop financiar, nici vreunul comercial și a intrat în război pentru a menține Dreptatea și Justiția...

America are pentru voi, în nenorocirile voastre, cea mai deplină simpatie. America vă admiră adâncă și vă admiră curajul cu care ați îndurat zilele și lunile atât de grele din ultimul timp... America își propune să stea alături de voi și de aliații voștri până la capăt și vă transmite expresiunea profunde sale simpatii, dorind să vă ajute pe toate căile.

Suntem fericiți de a vă vedea așa de curajoși și de hotărâți și ne vom bate împreună cu voi, cot la cot cu voi. Și vom continua să ne batem până în clipa când libertățile tuturor națiunilor vor fi salvate”.

Berthelot proclamat „cetățean de onoare” în sala Teatrului

Misiunea Franceză, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot a avut o amploare deosebită și a jucat un rol determinant în reorganizarea armatei române. La Iași se stabilise Statul Major al Misiunii Franceze, Cartierul General, precum și diversele departamente pentru Artilerie, Geniu, Intendență. Generalul Berthelot, șeful misiunii a avut și rolul de consilier militar al regelui Ferdinand. Berthelot a devenit un personaj aproape legendar în rândul românilor, care i-au arătat o prețuire deosebită. Ca recunoaștere a meritelor sale, generalul a primit din partea regelui Ferdinand două prestigioase decorații românești: Ordinul „Mihai Viteazul” și „Steaua României” în grad de Mare Cruce.

La 4 iunie 1917, Berthelot scria: „Am fost înștiințat că Senatul și Camera Deputaților români m-au proclamat *cetățean de onoare al României*, cu aclamațiuni și cu o unanimitate ce mă flatează în mod deosebit. Aș putea zice: „CIVIS ROMANUS SUM!”. Dar pentru moment, aș fi mai bucuros să iau calea de întoarcere spre Franța... Totuși, sunt pe cale să-mi iau *la revedere*”. O telegramă sosită din parte Guvernului francez îl anunță pe Berthelot că va trebui să își prelungească misiunea în România. În semn de recunoaștere a meritelor sale pe frontul de război, Franța l-a decorat acum pe generalul Berthelot cu Legiunea de Onoare”.

La 2 decembrie 1916, generalul Berthelot a fost omagiat la Iași, pentru meritele sale deosebite în desfășurarea Războiului. Autoritățile militare au organizat o ceremonie în Piața Unirii, cu defilarea trupelor române și franceze. La ora 16,30 urma să aibă loc în sala Teatrului Național un program special dedicat sărbătoririi lui H.M. Berthelot.

La 31 mai 1927, generalul Henri Mathias Berthelot a revenit la Iași, cu zece ani după eroicul 1917, pentru a fi omagiat ca mare prieten al României. În parcul Teatrului Național din Iași de află „Stejarul lui Berthelot” plantat de general cu prilejul vizitei din 1927, la zece ani de la Marele Război. Ceremonia a avut loc în vechea Piață a Primăriei (locația de astăzi), unde generalul francez a primit defilarea trupelor române și a plantat cu mâna sa un stejar în vârstă de 10 ani, evocator al eroicului an 1917. Stejarul și bustul generalului, a fost amplasat aici, în fața Institutului „Notre Dame de Sion”, unde funcționase și un spital militar francez la 1917. Bustul generalului a fost realizat în Franța, de către sculptorul L. Goué (1932). Bustul și stejarul lui Berthelot făceau parte din ceea ce era odinioară Piața Primăriei (atunci când vechea clădire a Primăriei se afla pe locul Teatrului). Bustul și Stejarul lui Berthelot alcătuiesc un semnificativ „loc de memorie”, reprezentând o mărturie vie a amicitiei româno-franceze, dovedită în momente dificile din istoria celor două țări.

ENESCU ÎN REFUGIUL LA IAȘI (1916-1918)

Intrarea României în război, în august 1916, l-a găsit pe George Enescu deja celebru, acceptat ca membru al Academiei și cu o situație materială prosperă. Câștigurile adunate din seriile sale de concerte era reinvestit și i-ar fi permis o retragere din activitatea concertistică, pentru a se dedica operei sale de compozitor. Furtuna războiului i-a spulberat toate aceste calcule privitoare la un trai sigur și așezat. Cu toate acestea, nu a acceptat ca munca sa să fie remunerată. Enescu nota în memoriile sale că: „În timpul Primului Război Mondial am fost obligat să suport evenimente la care nu contribuiseam cu nimic. Nu mi-am servit țara decât cu armele mele – pana, vioara și bagheta. Aceste arme pașnice erau foarte disproportionale în raport cu întinderea și grozăviile războiului”.

Enescu în slujba răniților

Încă din 1916, după intrarea României în război, George Enescu s-a angajat ca infirmier voluntar al Crucii Roșii Române. La București, el a servit în localul Școlii Centrale de Fete, unde funcționa un mic spital militar. Mai târziu a fost numit președintele echipelor artistice mobile, organizate la inițiativa sa de Crucea Roșie (în septembrie 1916). George Enescu a devenit, din artist, un veritabil luptător pe front, prezent - aproape zilnic - în spitalele de campanie pentru răniți. George Enescu a susținut concerte de binefacere în folosul Crucii Roșii la Petersburg, în Rusia, și la Paris, depunând banii în contul de ajutorare a răniților și orfanilor de război din 1918.

I. G. Duca arăta că „Artiștii noștri mergeau prin spitale, declamau în fața bolnavilor versuri patriotice, cântau cântece, dădeau concerte. În această privință cel mai neobosit era Enescu, fără răgaz, pretutindeni și-a pus talentul în slujba nevoilor țării. Refuzând orice remunerații, făcând donațiuni generoase din modestele sale mijloace, stimulând pe cei tineri, alergând în toată Moldova, a fost admirabil. În cele mai grele ceasuri ale vieții noastre naționale el s-a dovedit a fi nu numai un mare talent, dar și un mare suflet. De atunci, la admirația pe care artistul mi-a inspirat-o întotdeauna, s-a adăugat stima ce se cuvine omului. În entuziasmul meu mă gândisem să dau acestui vrednic fiu al neamului o mărturie publică a gratitudinii oficiale. Am sugerat deci regelui să-i confere Marele Cordon al Coroanei...”.

Ion Manolescu, în ale sale *Amintiri*, povestea cum, în timpul refugiului:

George Enescu a bătut drumurile Moldovei cântând pentru răniți. Dintre toate glorioasele turnee ale marelui nostru muzician, de-a lungul și de-a latul lumii, turneul lui fără afișe, fără săli de concert, fără bilete de intrare, prin Moldova anilor 1917-1918, cred că va rămâne cea mai impresionantă pagină din viața sa. Modest ca întotdeauna, singur, cu vioara sub braț, într-un automobil militar hodorogit, sau adesea abia găsindu-și un locșor într-un tren supraaglomerat, Enescu trecea neobservat și necunoscut de cei din jur. Era «unul dintre cei mulți» și, desigur, așa voia să fie. Când ajungea, în orașul pe care îl alesese, întreba unde e spitalul. Se înfățișa cu acel aer pușin stânjenit, care nu l-a părăsit niciodată, își spunea numele și adăuga că ar voi să cânte ceva pentru răniți. N-am avut prilejul să-l aud niciodată în acești doi ani. Dar foarte mulți camarazi de oaste mi-au vorbit cu lacrimi în ochi despre aceste concerte.

Enescu trecea dintr-o sală în alta, răniții îi cereau să mai «zică» ceva și el le îndeplinea dorința, fericit că putea să le dea acest ajutor sufletesc. Cânta mai ales fragmente din Rapsodia Română și bieții soldați plângeau, gândindu-se probabil la satul, casa și familia lor.

Mi s-a istorisit o scenă îngrozitoare. Nu-mi amintesc în ce spital, după ce cântase în toate sălile, o soră de ocrotire i-a spus că într-o rezervă se află un ofițer care îl roagă să îi cânte și lui ceva. Cu vioara în mână, Enescu a pornit în urma surorii care-i transmisese această rugămintă. În rezerva în care abia încăpeau un pat și o măsuță, zăcea un ofițer tânăr, mare mutilat de război - un pachet de vată și tifon - din care numai ochii mai aveau ceva viu în ei. Enescu a început să cânte. În ușa acelei odăițe de spital și pe culoar s-au adunat toți răniții care puteau umbla, toate surorile, tot personalul spitalului și ascultau vrăjiți. Înăuntru plângea ofițerul mutilat, plângea Enescu, plângea și sora care-l condusese, iar arcușul marelui nostru maestru scotea sunete pe care poate nu le mai scosese niciodată. (I. Manolescu, p. 152-153).

Primele concerte simfonice la Iași

Refugiul în Moldova, plecările tinerilor pe front, ocuparea Bucureștiului de către armata germană, toate acestea au dus la întreruperea activității Orchestrei Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor de la București. Sub conducerea lui George Enescu, instrumentiștii refugiați la Iași, împreună cu cei locali, au format un ansamblu simfonic care a susținut, până în mai 1918, o stagiune de concerte. Acest ansamblu a fost cunoscut ca „Orchestra simfonică a artiștilor mobilizați”. Repetițiile Orchestrei simfonice aflate sub bagheta lui George Enescu se desfășurau în clădirea Uzinei Electrice a Teatrului, în condițiile dificile ale războiului și a lipsei acute de spații ce puteau fi destinate acestui scop. Orchestra organizată de Enescu a debutat în data de 17 decembrie 1917, pe scena Teatrului Național din Iași.

Miercuri, 13/26 decembrie 1917, după amiază, a avut loc la Teatru Național *primul concert simfonic* al Orchestrei conduse de George Enescu. Au fost interpretate „briliant” Uvertura Ruy Blas de Mendelssohn Bartholdy, Suita „Peer Gynt” de Edvard Grieg (cele patru părți). Simfonia II de Beethoven a fost, de asemenea interpretată cu deosebită măiestrie. Sala Teatrului a fost arhiplină, deși biletele erau destul de scumpe și nu la îndemâna oricui. Au participat regina Maria și prințesele Elisabeta și Maria.

Ziarele vremii dezvăluie și componența acestei orchestre, care a marcat un moment istoric în viața culturală a Iașilor. Evenimentul a beneficiat de o cronică publicată în *Cronica* de Eduard Caudella. În orchestră au fost cooptați instrumentiști valoroși care, după numai 2-3 repetiții (în sala Uzinei Teatrului), au fost gata pentru concert. Între aceștia se aflau câțiva profesori și absolvenți ai Conservatorului din Iași: Roșca la flaut, Ionescu la clarinet, Breviman la violoncel; la contrabas era Enciulescu, absolvent al Conservatorului Avram, la corn era Persin, de la orchestra Ministerului Educației, la violină s-au remarcat tinerii cunoscuți: Nottara jr., Barozzi, Barbu, Bârsan, sublocotenentul Stavache, Dimitrovici, Garabet și bătrânul Gh. Berteanu. La viole Jean Bobescu și compozitorul Cuclin.

Ulterior, la 20 octombrie 1918, s-a constituit Societatea „George Enescu”, ce a continuat eforturile marelui compozitor de a înzestra vechea capitală a Moldovei cu o orchestră performantă, în măsură să își conducă singură destinul. George Enescu avea calitatea de director onorific. În luna noiembrie 1918 a urmat o serie de concerte care au avut un ecou deosebit. La primele concerte orchestra a fost dirijată chiar de George Enescu; următoarele au avut la pupitru dirijori precum Mihai Jora, Mircea Bârsan, Antonin Ciolan sau Alexandru Zirra. Această orchestră, ce purta numele marelui muzician, a ființat între anii 1918-1923, fiind reînființată în 1930-1932.

Reședința lui Enescu de la Copou

La Iași, din decembrie 1916, George Enescu avea „o pensiune asigurată și un pian acordat”, la familia Dimitrovici, aproape de Teatrul Național, pe strada Vovideniei (lângă zidul mănăstirii Golia). Casa nu mai există astăzi, fiind distrusă la bombardamentele din 1944.

Se știe însă că în acești ani Enescu își trăia povestea de iubire cu Maria Cantacuzino (Maruka), locuind mai ales la reședința acesteia, în „vila cu turn” din Copou. Frumoasa casă a fost cândva proprietatea lui Mihail Kogălniceanu, iar apoi a ajuns în proprietatea bancherului Jacob de Neuschotz. În vara anului 1917 reședința a fost închiriată de Maria Cantacuzino (17 iunie). În luna mai 1918, casa a fost cumpărată de Mihail Sadoveanu, directorul Teatrului Național, iar pentru o perioadă de câteva luni, Enescu și Sadoveanu au fost chiar „colocatar”.

Casa devenise o oază de muzică și frumos a elitei românești, în ceasurile întunecate ale refugiului, iar arcușul enescian aducea alinare și speranță. Proaspătul salon muzical-literar ivit în mijlocul viilor și livezilor bătrânești aduna oaspeți de seamă. Alături de Regina Maria, regele Ferdinand și copiii acestora, printre cei aflați în preajma lui Enescu îi amintim pe mai tinerii săi confrați Alfred Alessandrescu, Mihail Jora, Dimitrie Cuclin, pianistii Florica Muzicescu, Cella Delavrancea, Nicolae Caravia, actorii C. I. Nottara și celebra Mărioara Ventura, dirijorul Jean Bobescu, violoniștii Constantin Bobescu, Socrate Barozzi, Mircea Bârsan, Vasile Filip. Acestora li se alăturau savantul și diplomatul Matila Ghyka, miniștrii I. G. Duca, Take Ionescu, C. I. Istrati, Dimitrie Greceanu, Mihail Pherekyde, Generalul Berthelot, contele de St. Aulaire (ministrul francez în România), numeroși doctori și ofițeri francezi. Tot la vila din Copou, George Enescu avea să-și pună iscălitura pe alte compoziții importante, precum *Allegro moderato*, a Cvartetului de coarde op. 22 nr. 1 în Mi bemol major (1919).

Enescu a concertat și în fața reprezentanților puterilor străine, în ajunul plecării acestora, ca urmare a încheierii armistițiului. Regina Maria nota, în *Povestea vieții mele*:

Iași, 8 martie 1918. Rugai pe Enescu să ne cânte sonata lui Lekeu și acolo, înconjurată de prietenii care aveau să ne părăsească a doua zi, în umilirea și deznădejdea noastră, ascultai cu tot sufletul acea muzică de o frumusețe supraomenească... Tragic a fost și acest ceas. Stam acolo înconjurată de toți cei ce înfățișau speranța și mândria noastră, precum și drepturile mele de regină liberă, în luptă pentru cauza în care credea, în pofida repetatelor dezastre strivitoare. Enescu sta drept, liniștit în mijlocul furtunii și cânta ca un zeu una dintre cele mai splendide bucăți de muzică ce s-au scris vreodată și mi se părea că, în sunetul viorii lui, se tânguia în hohote de jale, în noapte, toată durerea sufletului meu, pe care n-o puteam rosti în cuvinte... ”.

Manuscrisele muzicale au însoțit Tezaurul

Din nenorocire, dintr-un exces de zel, am pe conștiință trei tezaure particulare care au plecat la Moscova din vina mea: colecția lui Morțun, tablourile Dr. Angelescu și manuscrisele muzicale ale lui George Enescu ...

Cât despre Enescu, în momentul în care se pecetluiau ultimele lăzi, m-am pomenit cu el cerându-mi stăruitor să-l las să adauge și dânsul o lădiță, cuprinzând toate manuscrisele lui de când era copil și începuse să compună. Aspectul modest al acestei cutii, care avea înfățișarea lădițelor cu care fiii de țărani vin din sate ca să învețe carte și în care părinții lor au strâns, cu drag, din sărăcia lor ce era mai bun și ce aveau mai scump, m-a mișcat adânc. Astfel, manuscrisele amicului Enescu au pornit cu tezaurul statului și au fost depozitate la Kremlin.

Partiturile trimise de Enescu la Moscova, într-o ladă cu manuscrise, în 1916/1917 cuprindeau, printre altele, schițele la *Œdipe*, *Suita a doua pentru orchestră*, *Simfonia a doua*, primul *Cvartet cu pian*, precum și diverse lucrări din tinerețe și copilărie). Acestea au fost date spre păstrare împreună cu tezaurul României de la Banca Națională a României.

Mai norocos însă decât Morțun și Dr. Angelescu, el și-a dobândit după război manuscrisele. Prietenii francezi au intervenit, după reluarea relațiilor diplomatice dintre Rusia și Franța, la căpeteniile sovietice, care invocând respectul lor pentru artă, s-au grăbit a-i restitui lui Enescu lădița cu manuscrise intacte. Presupun că dânsul niciodată nu a trebuit să resimtă mai plăcut beneficiile privilegiului de a fi un apostol al artei, dar, în orice caz, gestul onorează Sovietele” (2016) (I.G. Duca, *Memorii*). Manuscrisele au fost, spre marea bucurie a compozitorului și norocul posterității, regăsite și apoi recuperate la 1 martie 1924, „după îndelungate cercetări și insistențe ale diplomației franceze” și prin sprijinul decisiv al dirijorului Bruno Walter, care a intervenit pe lângă ministrul plenipotențiar sovietic de la Paris. Trebuie spus aici că presa internațională din epocă – din Europa și de peste Ocean – saluta și semnala regăsirea manuscriselor ca pe un adevărat eveniment.

Enescu și Unirea de la Chișinău (1918)

La 27 martie 1918, la Chișinău, în numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: „Republica Democratică Moldovenească în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România. *Trăiască unirea Basarabiei cu România de-a pururi și totdeauna!*”

În acele zile, George Enescu, însoțit de orchestra Filarmonicii a concertat la Chișinău, în prezența lui Alexandru Marghiloman, șeful guvernului României. Muzica ieșită din arcușul lui Enescu, plină de har, a încălzit inimile basarabenilor, făcându-i să se regăsească în această unire istorică. Casa Eparhială în care a avut loc concertul din 1918 nu mai există astăzi.

Desantul artiștilor români peste Prut a fost unul mai însemnat: a fost organizată și o șezătoarea literară sub coordonarea lui Mihail Sadoveanu; Universitățile populare au găzduit conferințe susținute de Ion Nistor și Onisifor Ghibu; în localul Primăriei orașului s-a deschis expoziția de pictură și sculptură a artiștilor din România, după cum relatau zierele epocii.

Se spune că timpurile excepționale formează oameni excepționali. Un asemenea om a fost George Enescu, care a dat nu doar măsura talentului, ci și a caracterului său. În vreme ce alți români de talent, din diverse domenii, s-au pus la adăpost în afara țării, protejându-se pentru viitor, Enescu s-a aruncat fără ezitare în mijlocul celor mai mari dificultăți, risipindu-se pe sine, dăruindu-se tuturor. Prin aceasta, marele om a atras înalta prețuire a tuturor.

TRUPELE DE TEATRU ȘI REPERTORIUL ARTISTIC

În 1916 se împlinea *un secol de la prima piesă de teatru jucată în limba română*, moment ce se cuvinea a fi marcat în spațiul public românesc. La 14 august 1916, însă, România a intrat în Primul Război Mondial, care a concentrat și mobilizat o mare parte din personalul artistic așa că repetițiile au început la 20 august cu piesa lui Vasile Alecsandri „Cetatea Neamțului”,

piesă patriotică, potrivită momentului. În luna noiembrie s-a produs dezastrul de la Turtucaia (Dobrogea); armatele germane au ocupat Oltenia și Muntenia. Autoritățile statului și populația s-au refugiat la Iași. Pe acest val al istoriei, Teatrele Naționale din Craiova și București au ajuns și ele în pribegie, în vechea capitală a Moldovei. În prima lună de refugiu masiv la Iași, când viața vechii capitale fusese dată peste cap, cine se mai gândea la aniversări culturale? Jubileul teatrului ieșean apărea ca o aniversare ratată.

Peste un an, în 1917, istoricul Th. T. Burada arăta că, la 27 decembrie, anul trecut, s-au împlinit 100 de ani de când s-a jucat la Iași cea dintâi piesă în limba română, *Mirtil și Hloe*, prelucrată de Gh. Asachi. În văltoarea refugiului din decembrie 1916 nu s-a putut marca acest eveniment. Theodor T. Burada revenea cu această propunere către directorul general al Teatrelor din România (Al. Mavrodin), pentru organizarea jubileului, în decembrie 1917. Burada propunea ca pe scena Teatrului Național să se reconstituie simbolic scena amenajată de Asachi în casele hatmanului Costache Ghica. Pe cortina aceluia teatru să fie zugrăvit Apollo cu Muzele întinzând mâinile Moldovei spre a se ridica. În mijlocul scenei va fi atârnat un policandru în care vor arde lumânări de seu. La rampa scenei vor fi sfeșnice de tinichea, tot cu lumânări de seu. Între acte vor veni slujitorii Teatrului cu mucările în mână și vor lua mukul de pe lumânări. Un taraf de lăutari va forma orchestra aceluia Teatru, care nu vor cânta decât cântece populare românești. Cu această ocazie se va face și o expoziție în interiorul Teatrului, care va cuprinde: 1. Portretele actorilor și traducătorilor pieselor teatrale, precum și a celor ce au sprijinit Teatrul; 2. Portretele actorilor, regizorilor, directorilor etc.; 3. Portretele capelmaistrilor Teatrului Național ce au scris cuplete. Diferite piese ce s-au jucat; 4. Piese de teatru vechi; 5. Afișe de teatru vechi, pe care le voi arăta, și altele. „Avem o datorie sfântă cu acestea toate, așa să se facă știut, căci prin ele se arată trecutul Teatrului nostru”. Foarte meritorie această inițiativă, deși destul de modestă...

Cine ar fi putut îndrăzni să dorească mai mult, la un secol de teatru, în condiții de război? Dacă la începutul anului aniversar, 1916, ar fi spus cineva că vor veni la Iași toate trupele Teatrelor Naționale și trupa Operei Române, toți marii artiști ai țării (unii întorși din străinătate), într-un turneu de doi ani și că vor monta împreună zeci de reprezentații, nimeni nu l-ar fi crezut. Dar, cum le așează istoria pe toate... Făcând abstracție, dacă se poate, de drama umană a războiului, dacă am propune un bilanț privitor la marii artiști (unii în devenire) prezenți la Iași, la calitatea repertoriului și la numărul reprezentațiilor, vom putea spune că Teatrul românesc a avut parte de un Centenar grandios, cum nimeni nu ar fi visat.

La conducerea Teatrului Național din Iași se afla Mihail Sadoveanu, încă din 1910, numit din partea Uniunii Scriitorilor. El era sprijinit de câțiva prieteni de la revista culturală „Viața Românească”. Din Consiliul de administrație făceau parte: Garabet Ibrăileanu, I. Peretz și C. Mumuleanu. Mai exista și un comitet de lectură, care decidea asupra repertoriului, format din N. Gane, Ion Petrovici și State Dragomir. Poetul George Topârceanu a fost numit și el în acest Comitet dar, mobilizat pe front, a trăit drama dezastrului de la Turtucaia și privațiunile prizonieratului. Director de scenă și regizor era Vlad Cuzinschi.

Într-o lucrare rămasă în manuscris, actorul I. Doroșcanu oferea o imagine sintetică asupra repertoriului pieselor jucate pe scena teatrului ieșean în anii refugiului: *Vlaicu Vodă* de Al. Davila, *Învierea lui Ștefan cel Mare* de N. Iorga, *Domnul Notar* de Octavian Goga, *Trandafirii roșii* dramatizare de Zaharia Bârsan, *Zile vesele după război* prelucrare de Mihail Sadoveanu, *În întuneric* de N.N. Beldiceanu, *Patima roșie* de Mihail Sorbul, *Serenada din trecut*

de Mircea Rădulescu, *Pui de cuc* de I. Peretz, *Hamlet* de William Shakespeare, *Dezertorul* de Mihail Sorbul, *Cinel - Cinel* de Vasile Alecsandri, *Ursul* de A.P. Cehov, *Banii* de O. Mirbeau, *Azilul de noapte* de Maxim Gorki, *Cyrano de Bergerac* de E. Rostand, *Oedip Rege* de Sofocle, *Regele Lear* de William Shakespeare, *Răzvan și Vidra* de B.P. Hașdeu, *Baba Hârca* de Matei Millo, *Suprema forță* de H. Lecca, *Nora* de Ibsen, *Îndrăgostita* de Porto Riche, *Dama cu camelii* de Al. Dumas. Stagiunea (ianuarie 1917 - octombrie 1918) în care s-au jucat 690 de spectacole din care 55 premiere s-a încheiat cu piesa *Întunerit* de N.N. Beldiceanu.

Actorii Teatrului din Iași

„Societarii” Teatrului din Iași, în stagiune a 1916-1917 erau: Aglae Pruteanu, State Dragomir, Vlad Cuzinschi, Verona Cuzinschi, Vasile Boldescu, C. Mumuleanu, Eufrosina Mumuleanu, P. P. Petrone, Mircea Pella, I. Profir, C. Vernescu-Vâlcea, Ștefan Braborescu, Lucia Braborescu, N. Radu Demetriade, I. C. Damira, Mihai Popovici. Aceștia li se adăugau actorii mai tineri, „stagiarii” teatrului ieșean: Didina Castriș, N. Burgoveanu, Anicuța Cârjă, C. Calmuschi, P. P. Georgescu, Aurel Ghițescu, Ștefan Guțulescu, Marietta Horga, Marcela Marcelian, Ion Mitrofan, Lucia Popescu, Olga Popovici, Jeana Popovici, Natalia Profir, Gheorghe Slavnicu, Victoria Vernescu-Vâlcea.

Teatrul din Iași avea, în acea epocă, o seamă de actori cu o carieră deosebită, care merită a fi evocați nominal, pentru contribuția adusă la dezvoltarea artei dramatice din fosta capitală a Moldovei.

Aglae Pruteanu născută în 1866, a fost considerată a fi ultima mare tragediană a Iașului și a Moldovei. Aglae (născută Teodoru), fusese studenta lui M. Galino la Conservatorul Dramatic din Iași. A debutat ca actriță a teatrului ieșean în stagiunea 1885-1886. Galino a recomandat-o drept cea mai bună elevă și a luat-o sub protecția sa. A avut șansa de a juca încă din primii ani alături de Aristizza Romanescu, idolul său. A jucat apoi cu cealaltă mare tragediană a epocii, Agatha Birsescu, pe atunci actriță la Burgtheater din Viena. După arderea Teatrului Mare de la Copou au urmat opt ani de zbucium și peregrinări în turnee, opt ani de privațiuni, prin sălile friguroase: Sidoli și Pastia. Eleva lui Galino juca roluri tot mai grele, încât, în scurt timp, între Aristizza Romanescu și Agatha Birsescu, s-a impus ca cea de a treia mare tragediană a teatrului românesc, actrița de mare sensibilitate, Aglae Pruteanu. Colegul ei, Vlad Cuzinschi, aprecia că „un singur lucru i-a lipsit ca să nu poată ajunge actriță cu renume mondial: tăria de a părăsi Iașul, de a se smulge din orașul în care-și începuse și desăvârșise cariera...”.

State Dragomir (1870-1920) s-a născut în orașul Constangalia, din Basarabia. După o scurtă perioadă petrecută aici, se mută împreună cu familia sa în Iași, unde își începe studiile secundare. A urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie ale Universității din Copou, obținând două licențe, una în Litere și una în Istorie. A fost partenerul de scenă preferat al Aglaei Pruteanu. El a fost influențat de arta interpretativă a lui Grigore Manolescu și a Aristizei Romanescu. State Dragomir a dus mai departe cu multă măiestrie vechile tradiții ale școlii realiste a lui Matei Millo și Nicolae Luchian. Între alte roluri a rămas de neuit creația sa din „Hamlet”. Ca profesor de declamație la Conservatorul din Iași, State Dragomir a contribuit la formarea unor tinere talente precum: Ștefan Braborescu, Aurel Ghițescu, Constantin Ramadan, Miluță Gheorghiu, Alexandru Critico ș.a. State Dragomir a fost profesor de istorie și filozofie la Liceul Național din Iași și la Institutele Unite. El a desfășurat și o intensă activitate de publicist și traducător.

Vlad Cuzinschi (1869-1934) s-a născut la Iași și a studiat la Conservatorul ieșean, cu Mihai Galino, apoi la cel din București, cu Ștefan Vellescu. Apoi s-a întors la Iași, unde a jucat între anii 1886-1930. Între 1912-1913 a studiat, la Paris și apoi la Roma, arta și tehnica scenei. A făcut parte din trupa lui Grigore Manolescu care a efectuat primul turneu în Austria, în 1891. Pe scena ieșeană, Vlad Cuzinschi a creat numeroase personaje din dramaturgia națională și universală. A avut de învățat jucând și alături de Grigore Manolescu și Aristizza Romanescu, dar și împreună cu Constantin Nottara, State Dragomir, Petre Sturdza și alții. El a fost, de asemenea, și un regizor talentat, care, între anii 1904-1922, a creat spectacole de valoare. Soția sa, **Verona Cuzinschi** (*Almăjan*) era o talentată actriță ardeleană, ce a avut experiența trupei de teatru de la București (1887-1889), jucând apoi pe scena ieșeană între anii 1889-1926.

Vasile Boldescu (1880-1932) a absolvit Conservatorul de Artă dramatică din Iași în 1903. Ionel Teodoreanu scria despre el că: „a personificat arta de a interpreta un rol prin cele mai sobre mijloace, atingând cele mai înalte efecte... Vasile Boldescu, artist de mare rasă comică, a fost steaua Teatrului Național al Moldovei”. A slujit scena ieșeană aproape trei decenii, distingându-se prin comicul natural, mobilitate și expresivitate bogat nuanțată. A jucat roluri comice tradiționale ale dramaturgiei românești, dar și personaje din repertoriul universal. Boldescu a fost unul dintre actorii care au jucat rolul Chirței în travesti, cu mare succes.

State Dragomir

Mihail Sadoveanu, director

Constantin Mumuleanu

Vasile Boldescu

Aglae Pruteanu

Lucia Braborescu

P. P. Petroni

Mihai Popovici

Verona Cuzinschi

Vlad Cuzinschi

Vl. Cuzinschi si C. B. Penel

Mircea Pella

C. Vernescu-Vâlcea

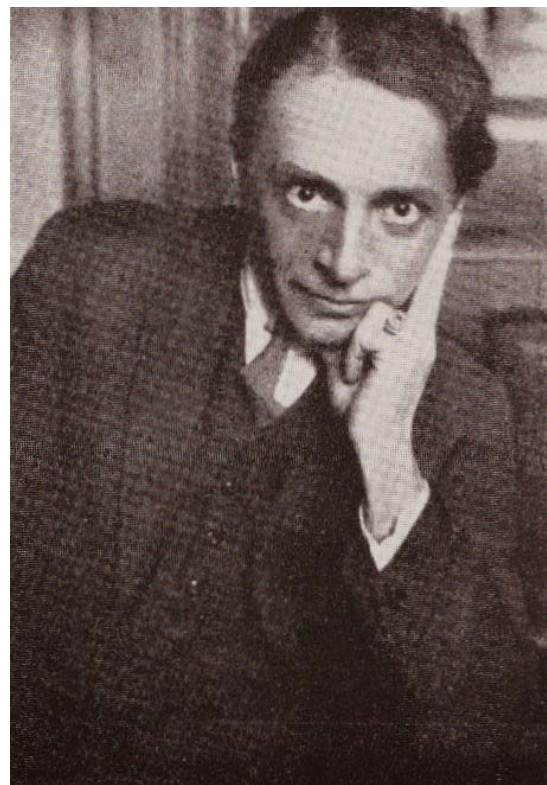
Natalia Porfir

I. Porfir

Victoria Vernescu-Vâlcea

Ștefan Braborescu

Annie Braeschi

Aristizza Romanescu

C. Calmuschi și V. Boldescu

Constantin Vernescu-Vâlcea (1865-1947) a fost unul din marii interpreți ai rolurilor lui I. L. Caragiale din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pe scena Teatrului Național din Iași a evoluat peste trei decenii, remarcându-se ca actor de comedie. Elev al lui Matei Millo, C. Vernescu-Vâlcea s-a dovedit un remarcabil actor, care și-a însușit mijloacele de joc realiste ale maestrului său. A excelat în rolul „Cetățeanului turmentat” din „O scrisoare pierdută” a lui Caragiale. Alte roluri memorabile au fost: „Bartholo” din „Bărbierul din Sevilla” de Beaumarchais, „Avarul” de Molière și „Primarul” din „Revizorul” de Gogol. A făcut parte din cercul revistei „Viața Românească” și a dovedit inegalabile calități de povestitor și memorialist.

Ștefan Braborescu (1880-1971) și-a făcut studiile secundare la Craiova, urmând apoi cursurile Școlii Superioare de Infanterie. A desfășurat o vie activitate literară în orașul Băniei, dar a fost atras și de o carieră în teatru. În 1907 a venit la Facultatea de Drept din București, însă a urmat în același timp Conservatorul. După absolvire, în 1911, a fost angajat de Emil Gârleanu la Teatrul Național din Craiova, unde va juca, alături de soția lui, Lucia, trei stagii. În 1914, s-a transferat la Teatrul Național din Iași. Aici a început, în 1919, să practice direcția de scenă, unde a avut rezultate notabile. Peste ani, artistul își amintea cu bucurie: „*Et in Arcadia ego!* Am fost și eu la Iași, iar Iașul – cum am mai supus-o de atâtea ori – îmi este extrem de drag. Întâi pentru că mi-am petrecut în el zece din cei mai frumoși ani ai tinereții, din 1913, când am fost angajat ca actor și regizor de către directorul de atunci al Naționalului, Mihail Sadoveanu. În al doilea rând pentru că la Iași am început să mă afirm și tot acolo am avut primele mari satisfacții profesionale. Și, în al treilea rând, pentru că acolo, la Iași, am învățat cu adevărat ce înseamnă teatrul și am învățat cu adevărat să joc teatru, acel teatru profund realist, cu aplicații spre sondarea celor mai adânci straturi ale conștiinței...”.

Actorii din București refugiați la Iași

În capitala Moldovei au sosit actori de la Teatrul Național, dar și de la alte trupe bucureștene. Între aceștia se numărau mari nume ale teatrului românesc, dar și nume uitate: C. I. Nottara, Eleonora Nottara, Ion Manolescu, Jan Livescu, I. Brezeanu, Lucreția Brezeanu, Aurel C. Barbellian, R. Bulzinschi, Ionel Manu, I. G. Morțun, Ion Niculescu, Maria Filotti, Tony Bulandra, Lucia Sturdza Bulandra, Elvira Popescu, Zaharia Bârsan, Olimpia Bârsan, Aurel Atanasescu, Tina Barbu, George Ciprian, Maria Ciucurescu, Tanți Cutava, Puiu Iancovescu, Ana Luca, Miți Vecera, Ecaterina Zimniceanu. Nu toți erau angajați ai Teatrului Național, unii dintre ei jucând în alte trupe.

Unii dintre aceștia au avut cariere cu totul remarcabile, marcând evoluția teatrului românesc. De aceea se cuvine ca ei să fie evocați în câteva medalioane biografice.

Constantin Nottara (1859-1935) a fost discipolul lui Ștefan Vellescu la Conservatorul de Artă Dramatică și Lirică din București, iar apoi la Teatrul Odeon din Paris. Tânărul actor a fost produsul școlilor de teatru română și franceză. În 1877, Nottara a început să joace pe scena Teatrului Național. La întoarcerea din Franța, deși avea doar 24 de ani a preluat majoritatea rolurilor principale ale Naționalului. „Jocul lui Nottara profund emoționant, pus în valoare de un glas modulat caracteristic, și expresiv prin frazare, se întemeia pe construirea gândită și precisă a rolului, astfel încât nimic din interpretare să nu rămână nejustificat”. În 1893 Constantin Nottara a devenit profesor la Conservatorul de Muzică și Declamație din București. Nottara a predat arta teatrală timp de 33 de ani. A format generații întregi de actori,

printre care Tony Bulandra, Lucia Sturdza Bulandra, Ion Manolescu, Maria Ventura, Maria Filotti, Constantin Tănase și Elvira Popescu. Refugiul de la Iași, din 1916 îl surprinde pe Nottara la un moment de vârf al carierei sale, când a exercitat o influență remarcabilă asupra dezvoltării dramaturgiei românești.

Constantin Nottara

Ion Brezeanu

Tony Bulandra

Lucia Sturdza Bulandra

Maria Filotti

Maria Ventura

Constantin Tănase

Trupa lui Constantin Tănase în turneu

Tony Bulandra (1881-1943) a fost foarte apreciat ca actor, organizator, director de trupă, animator, director de scenă. El a studiat la Conservatorul Dramatic din București și a făcut parte din trupa Teatrului Național. În 1909 a plecat de la Teatrul de stat pentru a juca în trupa lui Alexandru Davilla. În 1914 a înființat Teatrul „Regina Maria”, cunoscut mai târziu ca Teatrul „Bulandra”. În 1916, când s-a refugiat la Iași, el nu mai făcea parte din trupa Teatrului Național din București, ci avea propriul teatru. Soții Bulandra au întocmit un repertoriu valoros, au atras regizori și actori de prestigiu, în frunte cu Maria Ventura de la Comedia Franceză din Paris.

Lucia Sturdza-Bulandra (1873-1961) a fost una dintre marile personalități ale scenei românești, realizând roluri de neuitat din dramaturgia universală și națională. În 1898 a debutat la Teatrul Național din București. În anul 1914, împreună cu soțul ei, Tony Bulandra, a întemeiat o companie particulară de teatru. Lucia Sturdza s-a născut la Iași, la 25 august 1873. A absolvit Facultatea de Litere și Filosofie din București. În 1898, directorul Petre Grădișteanu a angajat-o la Teatrul Național. La Conservator, cu Aristizza Romanescu, a studiat arta dramatică și a urmărit jocul marilor actori români și străini. De la actorii ruși a învățat ce înseamnă dăruirea și identificarea, iar de la italianul Ermette Novelli „a înțeles marele rost al jocului actorului”. În 1914 a întemeiat, împreună cu soțul său, teatrul „Regina Maria”. Ca profesoară la Conservatorul de Artă Dramatică din București, timp de 30 de ani a format generații întregi de actori, printre care se numără: Radu Beligan, Victor Rebengiuc, Aura Buzescu, Mihai Popescu, Fory Etterle, Niki Atanasiu, Al. Giugaru, Nineta Gusti etc. A scris „Actorul și arta dramatică” și a tradus numeroase piese din limbile franceză, italiană, germană și engleză. Memoriile sale despre viața teatrală au fost publicate în volumul *Amintiri, amintiri*, 1956.

Maria Filotti (1883-1956) a fost una dintre cele mai mari actrițe pe care le-a avut România, a jucat în 167 de piese, dintre care, în 45 a deținut roluri principale, în 51 de ani de carieră. Era originară din județul Brăila. După liceu, Maria Filotti a studiat Literele și Filosofia

la Universitate și Arta Dramatică la Conservatorul din București, la clasa Aristizzei Romanescu. Cu prilejul spectacolului de absolvire a fost remarcată de Alexandru Davila, care i-a propus să joace la Teatrul Național din București. A debutat pe scena Teatrului Național din București, în seara de 29 septembrie 1907, la deschiderea stagiunii, cu rolul Vidrei din „Răzvan și Vidra” de Hasdeu. Maria Filotti a preferat să-și continue cariera de actriță la Iași. Aici a jucat pe Neera din „Fântâna Blanduziei”, într-un spectacol festiv, organizat cu prilejul dezvelirii bustului lui Alecsandri, în fața Teatrului Național. În 1907 s-a transferat la Teatrul Național din București, la recomandarea Agatheii Bârsescu. După ce s-a remarcat în câteva spectacole de succes, în 1909, a primit o bursă și a plecat la Viena. Primul Război Mondial a găsit-o pe actriță la Iași. Maria Filotti s-a implicat în ajutorarea răniților români de pe front și a organizat la Iași un spital de campanie unde a îngrijit răniții. În același timp a continuat să joace teatru. După război, în 1919, s-a angajat ca profesoară la Conservatorul de Artă Dramatică.

Maria Ventura (1886-1954). În peisajul artistic din anii refugiului de la Iași, o figură aparte a făcut Maria Ventura. Aceasta era fiica actriței Lea Fașeta Vermont, de origine evreiască, născută dintr-o legătură romantică cu omul de teatru Grigore Ventura. Maria a crescut în mediul teatrului bucureștean de la câteva luni, prin cabinele actorilor, pe la repetiții, prin culise sau prin foaier. Tânăra a aspirat, în mod firesc, la o carieră artistică. Actorul Constantin I.C. Nottara a avut un mare rol în viața micii artiste, ca îndrumător. În timpul studenției, Maria este colegă cu Tony Bulandra. Tinerii actori joacă pe scena Teatrului cel Mare, cei doi ajungând și logodnici. Maria Ventura a studiat la Conservatorul din Paris cu Eugène Silvain și Paul Mounet. Aici l-a cunoscut pe actorul Eduard de Max, de origine ieșeană. Pe scena franceză a avut onoarea de a juca alături de celebra Sarah Bernhardt. În timpul Primului Război Mondial, Maria Ventura a părăsit Franța, pentru datoria patriotică pe care o avea față de patria de origine. Ea a venit în România și a îngrijit bolnavii de pe front, alături de Regina Maria și alte mari doamne din societatea românească, riscând să fie contaminată cu tifos, holeră și alte boli provocate și întreținute de mizerie. La Iași, s-a implicat mai ales în activitatea Spitalului de la Școala Profesională de Fete nr. 3, „Sf. Sava” (învecinată cu biserica denumită astfel). În refugiul de la Iași a jucat alături de diverși actori atât pe scena Teatrului Național cât și pe alte scene din oraș. La finalul războiului, pleacă din nou în Franța și joacă la Paris, unde și-a făurit o carieră cu adevărat internațională. Revenită la București, va pune bazele Teatrului „Maria Ventura”, în care își investește resursele sale de talent, dar și pe cele materiale acumulate în timpul activității sale din Franța.

Elvira Popescu (1894-1993) a fost noua stea a teatrului românesc, ce s-a afirmat în timpul refugiului de la Iași. După ce a absolvit Conservatorul din București a fost angajată la Teatrul Național din capitală, fiind distribuită încă de la început, în roluri principale. La Iași, actrița nu era încă marea vedetă ce avea să devină, ci se afla în etapa de început a drumului său artistic. În schimb, reținuse atenția regelui Ferdinand, care păstra discret în biroul de lucru un portret al artistei. După revenirea la București, în 1923, a plecat la Paris, unde a reușit să-și făurească o carieră cu adevărat internațională. Louis Verneuil, este cel care a angajat-o la Teatrul *De la Michodière* din Paris, sprijinind-o în carieră. Revenită la București, Elvira Popescu și-a folosit experiența acumulată pentru a fonda un nou teatru. Ea a întemeiat Teatrul *Mic* împreună cu Ion Manolescu și Teatrul *Excelsior*, cu Ion Iancovescu. Autorii francezi au ocupat un loc de predilecție în repertoriul ei. Revenită la Paris, Elvira Popescu a făcut o carieră remarcabilă și va actriță de film, fiind celebră în anii 1930. În anii următori și-a

asumat și răspunderea conducerii unor companii teatrale, fiind co-directoare alături de actorul Hubert de Malet, la *Théâtre de Paris* și *Théâtre Marigny*.

Actorul Ion Manolescu își amintea cu nostalgie de perioada refugiului.

În anii care au urmat, întâlnind prieteni din Iași, sau refugiați din teritoriul ocupat, care se aflaseră atunci în capitala Moldovei, mulți dintre ei mi-au vorbit cu căldură despre spectacolele noastre. Era singura lor amintire luminoasă din acele timpuri întunecate. A fi de folos semenului tău într-un ceas de grea cumpănă e cea mai mare satisfacție pe care o poți avea. Medicul care ușurează suferințele trupești, inginerul care construiește o casă, muncitorul care produce toate lucrurile de imperioasă necesitate în viață și toți ceilalți, care contribuie la bunul mers al întregii mașinării, au într-o măsură mult mai mare conștiința utilității lor în societate. Pe vremea aceea artele erau socotite un lux de care te puteai dispensa. O carte, un spectacol, un concert, o expoziție de pictură sau sculptură, poți să le ai, dar tot atât de ușor poți să și renunți la ele. Aceasta era judecata curentă pe atunci. Războiul a dovedit că nu e tocmai așa, că avem și noi un rost și o utilitate în societate.

Actorii din Craiova refugiați

În urma înaintării frontului, actorii Teatrului din Craiova s-au refugiat de două ori: mai întâi la București și apoi la Iași. În pofida distanței geografice și a comunicării dificile din epocă, actorii craioveni nu erau necunoscuți la Iași. Au existat câteva contacte anterioare notabile. Constantin Vernescu-Vâlcea s-a transferat chiar de la Craiova la Iași, unde a făcut o frumoasă carieră. Este cunoscută inițiativa celor doi directori de teatru, Mihail Sadoveanu de la Iași și Emil Gârleanu de la Craiova, de a face schimb de reprezentații, în stagiunea 1913-1914. Astfel, actorii craioveni au putut juca pe scena Teatrului din Iași, făcându-și cunoscut talentul lor. Cu acel prilej, Sadoveanu a obținut transferul la Iași a soților Braborescu, a căror prestație scenică o aprecia în mod deosebit.

În timpul refugiului din Moldova, componența trupei de actori era următoarea: Marga Boteanu, C. Chibzue, Alex Critico, Dan Demetrescu, Coco Demetrescu, Mișu Fotino, Aura Fotino, Eliza Ionescu, Elena Nebunelli, Alexandru Olareanu, Eugenia Olareanu, Ecaterina Stănescu, I. Stănescu-Papa, Mia Teodorescu.

Repertoriul stagiunii 1917-1918

Trupele teatrelor de la București, Craiova și Iași își desfășurau activitatea artistică în clădirea Teatrului Național din veche capitală a Moldovei, sub patronajul Direcției Generale a Teatrelor din București, coordonate de Alexandru Mavrodi. În această structură, nu au mai existat, practic, trei repertorii distincte, ci unul singur. Noile piese puse în scenă erau jucate de actori proveniți din toate cele trei trupe. Doar atunci când se relau producții mai vechi se întâmpla ca fiecare trupă să își păstreze propria distribuție, din rațiuni practice.

Duminică, 15 ianuarie, se anunța prima reprezentație dată de artiștii teatrelor din București, Iași și Craiova. S-au prezentat „O noapte furtunoasă” de Caragiale (cu Petrone în rolul lui Cațavencu) și „Ursul” de Cehov. S-a decis ca în fiecare zi de duminică să se prezinte piese jucate de cele trei trupe reunite. La 24 ianuarie s-a jucat „Patima roșie”, de Mihail Sorbul, având în distribuție pe Maria Filotti, Mișu Fotino, Elvira Popescu ș.a.

În luna februarie a fost reprezentată piesa „Banii” de Octave Mirabeau, cu actori din cele trei trupe; sunt amintiți actorii V. Cuzinschi și A. Cârje. La 28 februarie s-a jucat „Cyrano

de Bergerac” cu Nottara și Momuleanu „E de prisos să spunem că marele nostru artist Nottara s-a întrecut. A fost bine, cu totul bine, iar publicul recunoscător nu a menajat aplauzele”.

În martie 1917 au fost reprezentate alte piese. „Zile vesele de după război”, de M. Sadoveanu, prezentată de către trupa română din Iași, cu Vl. Cuzinschi, Vernescu-Vâlcea. În schimb, „Suflet pribeag”, a fost jucată de artiștii de la teatrele din Iași, București, Craiova. La 15 martie s-a jucat piesa „Domnul notar” de Octavian Goga, autorul fiind și el refugiat la Iași. Tema asupraii românilor de peste Carpați din partea ungarilor, a plăcut mult, reținând interesul publicului. În rolurile principale au fost Bulfinsky, Brezeanu, Manu ș.a.

Luna aprilie a adus ca noutate spectacolul „Învierea lui Ștefan cel Mare” dramă în cinci acte, de N. Iorga. În distribuție au fost actorii C. Nottara, R. Bulfinski, M. Pela, Critico, M. Popovici, Vernescu-Vâlcea, Brezeanu etc. și doamnele Filotti, Ana Luca ș.a. În aceeași lună s-a jucat cu succes revista „La noi la Iași”, iar în zilele următoare piesele Patima roșie” de Mihail Sorbul și „Trandafiri Roșii”. Luna s-a încheiat cu a treia reprezentație a piesei „Suprema Forță” de Haralamb Lecca.

La 4 mai 1917 a avut loc premiera lui „Oedip Rege” de Sofocle, cu C. Nottara în rolul principal. Reprezentația a fost dată în folosul invalizilor de război. În luna iulie 1917 artiștii Teatrului Național dau reprezentații în tabere militare, jucând poemul eroic „Pe aici nu se trece!” și „Pentru Patrie”. În aceeași lună s-a jucat comedia „Sullivan”, piesă din clasicul repertoriu al marelui Grigore Manolescu, cu artistul I. Livescu în rolul titular.

Contextul istoric cerea reprezentații cu conținut eroic. Astfel, la 4 august 1917 s-a jucat de către artiștii teatrelor din București, Iași și Craiova premiera piesei eroice „Vulturul”, având în distribuție pe Nottara și Bulfinski. În aceeași lună s-a mai reprezentat comedia „Cărăbușii” de Eugen Brieux, cu actorii I. Livescu, Lucia Braborescu, Petrone. La 26 august 1917 s-a jucat „Fântâna Blanduziei” a lui Vasile Alecsandri, având în rolul Getei pe actrița ieșeană Aglae Pruteanu.

La 7 septembrie 1917 a avut loc premiera piesei „În întuneric” de N. Beldiceanu, cu Elvira Popescu. În rolul lui Chirică, dl Bulfinski a izbutit să închege o creație puternică, plină de zbulcium omenesc. În aceeași lună s-a reluat „O scrisoare pierdută” a lui Caragiale, cu I. Brezianu, Porfir, M-me Ciucurescu-Bulfinski. S-a reprezentat și drama „În vârful” de Emil Nicolau, având în rolurile principale pe Maria Filotti, V. Cuzinschi și maestrul Constantin Nottara. S-a mai jucat, „Suflet pribeag”, piesă în 4 acte, de Landay. La 23 septembrie 1917 s-a jucat piesa „Moartea civilă” a lui Giacometti, în interpretarea Elenei Zamora (piesă reluată din repertoriul vechi al Teatrului Național). Despre tânăra actriță Zamora presa era de acord că este: „o achiziție excelentă pentru Teatrul Național, nu știm însă care: București ori Iași?”. La 28 septembrie s-a jucat „Secretarul General” (*Monseur le Directeur*) o comedie plină de vervă. D. Gusti, care e autorul acestei localizări a adaptat-o pe modelul unui secretar general de la Interne și a reușit. Sunt menționați actorii J. Livescu, Antonescu, Ec. Zimniceanu.

Joi, 5 octombrie 1917 s-a jucat „Dama cu camelii” de Al Dumas-fiul. Ansamblul Teatrului „Regina Maria” (*Bulandra*) reia o piesă de succes din repertoriul lor mai vechi cu Mărioara Ventura, Toni Bulandra și Ioan Manoilescu.

La inițiativa lui Teodor Th. Burada a avut loc la Teatrul Național, în ziua de 10 octombrie 1917 jubileul primei piese jucate în românește. Piesa „Myrtil și Hloe” scrisă de Gesner și Florian și prelucrată de Gh. Asachi, care s-a jucat la 26 decembrie 1816, pentru prima dată în limba română. La 20 octombrie 1917 s-a jucat „Viforul” de Delavrancea, cu maestrul

Nottara. A urmat, la 25 octombrie 1917 piesa „Dezertorul” de Mihail Sorbul. Actori Bulfinsky, Porfir, Momuleanu ș.a.

O reprezentație de referință a avut loc pe 5 noiembrie 1917, cu „Marșul Nupțial”, piesă în 4 acte, de Henri Bataille. Au interpretat actorii Mărioara Ventura, T. Bulandra, I. Manolescu, Alexandrescu. Spectacolul s-a desfășurat în prezența M.S. Reginei. A fost o mare reprezentație dată de ansamblul Mărioara Ventura, Ion Manolescu, Toni Bulandra, din venitul căreia se va veni în ajutorul prizonierilor de război. După finalul actului doi, domnișoara Ventura a recitat mișcătorul poem al M.S. Regina, „Cei ce nu trebuie uitați”.

Decembrie 1917 a fost o lună privilegiată, în privința reprezentărilor teatrale. A început cu o premieră „Fetița” (*La Gamine*), comedie în 4 acte de P. Weber și H. de Gorsse. Cronicarii vremii au apreciat prestația actorilor, consemnând că „și astă dată, ca în stagiunile trecute, stau în frunte soții Breborescu, Petrone, doamnele Cuzinschi, Zinica Conduratu”. La 13 decembrie 1917 a avut loc premiera piesei „Dreptul femeilor” (*Place aux femmes*), comedie în patru acte de Al. Valabrègue și M. Hennequin. O reprezentație a fost dată în folosul orfanilor. La 15 decembrie 1917, s-a reprezentat „Dreptul femeilor”, pentru prima dată la Teatrul Național. În rolurile principale au jucat Constantin Tănase și Niculescu-Buzău. O reprezentație a fost susținută, de asemenea, în folosul Orfanilor de război. La 14 decembrie 1917, a avut loc premiera piesei „Mai presus de toate” (*L'elevation*) de Bernstein. Cronicarii gazetelor arătau că „această piesă se joacă actualmente la Comedia Franceză, cu un succes formidabil. Premiera ei va fi o adevărată sărbătoare artistică pentru publicul ieșean”.

Anul se încheie cu reprezentația piesei „Apus de Soare” a lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea, din 22 decembrie 1917, un adevărat testament al voievodului Ștefan cel Mare. De asemenea, pe 31 decembrie, a fost organizată o serbare de Revelion, în sala Teatrul Național din Iași.

*

La începutul anului 1918 se publica în presa ieșeană calendarul reprezentațiilor. Se arăta că, din repertoriul mai vechi, se vor juca „O noapte furtunoasă” de Caragiale, „Răzvan și Vidra” a lui B. P. Hasdeu și „Trandafirii Roșii”, piesa lui Zaharia Bârsan. Pe 14 ianuarie 1918 s-a reprezentat piesa „Femeie”, piesă în 3 acte, de Emil Nicolau. Cu Maria Filotti, R. Bulfinsky ș.a.

Ziua de 15 martie a adus o nouă premieră: piesa „Baia Domniței”, dramă în 3 acte, de Constantin Răuleț. Presa arăta că „A mai fost jucată de cei mai mari artiști ai noștri, dar acum autorul va avea norocul de a-și vedea rolul interpretat cu adevărată perfecțiune artistică mulțumită Mariei Filotti”. În aceeași lună, pe 15 martie 1918: Alexandru Mavrodi, directorul general al teatrelor a fost la Mărăști. În urma acestei vizite teatrul a dat mai multe reprezentații, care au adus sume bunicile fondului Mărăști. La 15 aprilie 1918 a avut loc premiera piesei „Puiul de Cuc” de I. Peretz, cu actorii Maria Filotti, Elvira Popescu și A. Barbelian.

Societatea Dramatică din Iași a deschis stagiunea cu puternica dramă „Viforul” a regretatului Barbu Ștefănescu-Delavrancea. În ceea ce privește repertoriul noi stagiuni, Mihai Sadoveanu, directorul Teatrului, a spus. „Noutăți literare nu sunt prea multe, deoarece în ultimii doi ani s-a scris mai mult cu sânge. Iată de ce repertoriul viitoarei stagiuni se va compune din selecționarea pieselor cele mai bune, jucate în ultimii ani pe scena Teatrului din Iași”. Se menționează că stagiunea se va deschide la 15 octombrie, cu „Viforul”, la care își va da concursul

C. Nottara. Pe 19 noiembrie 1918, s-a reluat piesa „Banii” de Octave Mirabeau. La 2 decembrie 1918, s-a pus în repetiții piesa Neamul Șoimăreștilor, datorată lui M. Sadoveanu și Mihail Sorbul.

Eugeniu Arthur Buchman, secretarul Regelui, nota în memoriile sale: „11 mai 1918. Odată cu sfârșitul războiului se arată încercări, cam timide încă, de a oferi publicului ieșean, după atâtea zile posomorâte și câte un element distractiv. Concertele simfonice au loc mai des, cu George Enescu. Teatrul Național, cu concursul Mărioarei Ventura, oferă programe destul de variate; Tănase și Niculescu-Buzău joacă reviste de actualitate într-o grădină de vară. Se anunță din București sosirea companiei lirice Gabrielescu. Artistul de operă Carussi și-a făcut apariția”.

Opera Română la Iași

Odată cu teatrele de la București s-a refugiat la Iași și Opera Națională, fiind găzduită în aceeași clădire de la Teatrul Național, din vechea capitală a Moldovei. Așa cum s-a remarcat în presa vremii: „grație unei fericite inspirații, de bun augur, în același timp vedem întruniți întreaga pleiadă de cântăreți ai noștri, care au făcut fală țării în apus, sub energica mână a lui Al. Mavrodi. Incontestabil, factorul principal e războiul, căci numai el a putut aduce în mijlocul nostru pe cei care erau cunoscuți, veniți chiar de aiurea, numai la noi aproape necunoscuți”. La Iași au fost date numeroase reprezentații, „Rigoletto” și „Aida”. În aprilie 1917, s-a jucat opera Pagliacci”, cu doamna Codrescu și Codrescu Duca.

Având în vedere calitatea deosebită a artiștilor, s-a resimțit necesitatea pregătirii unui proiect major. După câteva luni de repetiții, la 26 iunie 1917, a avut loc premiera Operei „Faust” de Gounod, după scenariul libretiştilor M. Carré și J. Barbier. În rolurile principale vor au fost Enrichetta Rodrigo, Niculescu-Basu, A Costescu-Duca și V. Rebegea. Se anunța că Alexandra Feraru, cunoscuta artistă lirică, va reapare în Faust. Rolul Margaretei era susținut de primadona Elena Drăgulescu-Stinghe. S-au făcut noi sacrificii pentru o cât mai fastuoasă montare a operei „Faust”.

La 30 septembrie 1917, Direcția Generală a Teatrelor, cu concursul artiștilor lirici, au reușit să reînființeze Opera Română, organizând-o ca Societate Lirică, după modelul Societăților dramatice de la cele trei teatre subvenționate din țară. Pe 3 noiembrie se anunța că, în curând, se va inaugura la Teatrul Național stagiunea muzicală a Societății Române de Operă, sub egida Direcțiunii Generale a teatrelor. Inaugurarea se va face cu una dintre cele mai frumoase lucrări ale compoziției franceze, opera fantastică *Povestirile lui Hoffmann* (*Les Contes d'Hoffmann*) operă de Jacques Offenbach, libretul datorat lui Michel Carre și Jules Barbier. În rolurile principale au jucat Elena Drăgulescu-Stinghe, Romulus Vrăbiescu, G. Niculescu Basu.

La 17 noiembrie 1917 a avut loc deschierea stagiunii Operei în sala Teatrului. „Azi, grație unei fericite inspirații, de bun augur, în același timp vedem întruniți întreaga pleiadă de cântăreți ai noștri, care au făcut fală țării în apus, sub energica mână a lui Al. Mavrodi. Incontestabil, factorul principal e războiul, căci numai el a putut aduce în mijlocul nostru pe cei care erau cunoscuți, veniți chiar de aiurea, numai la noi aproape necunoscuți”.

În decembrie 1917 a urmat o nouă premieră, cu opera „Lakmé” „un juvaier de muzică a compozitorului francez Léo Delibes”. A fost dat împrerurărilor să avem strănși la un loc pe mai mulți dintre artiștii noștri și astfel Iașul, orașul în care s-au adunat necazurile mari ale neamului, să aibă în schimb plăcerea de a asculta pe cel mai valoroși artiști lirici români”.

Pe 2 februarie 1918 se juca din nou „Lakmé”, pentru a noua oară, cu o sală arhiplină care a făcut ovații interpreților, în frunte cu doamna Elena Drăgulescu-Stinghe, domnii V. Rabega și Edgar Istrati.

Multe dintre aceste reprezentații au fost reluate și în anul 1918. Pentru februarie se anunța că un mare Festival Artistic va fi ținut la teatru, de către baritonul Jean Atanasiu, cu concursul doamnei Mărioara Ventura, a maestrului George Enescu și a domnilor Tony Bulandra și Ion Manolescu. Pentru concert, acompaniamentul va fi ținut de Umberto Pessione. În ultima zi a lunii, pe 29 februarie 1918, a avut loc un debut remarcabil. Baritonul Gr. Magiari a interpretat rolul lui Don Carlos din „Ernani”. Succesul pe care l-a obținut a întrecut chiar așteptările celor mai distinși cunoscători de muzică. În luna martie s-a jucat „Madame Butterfly”, în mai erau reprezentate operele „Cavaleria Rusticana” și „Pagliacci”, iar în iunie se juca „Rigoletto”.

Compania de Operetă Gabrielescu

În afara companiei de stat, și-au făcut apariția la Iași diverse companii private care au susținut spectacole de operetă. Un astfel de exemplu este cel al *Companiei de Operetă Gabrielescu* din București, care a dat serie de spectacole pe scena Teatrului Național, în lunile august-octombrie 1918. Pe 4 septembrie, aceeași Companie a jucat pe scena Teatrului ieșean opereta „Sylvia”, în interpretarea artiștilor Marilena Bodescu, Lilly Tănăsescu, Ana Grand, Al. Demetrscu, N.P. Ciucurette. O prezență insolită în această distribuție era ce a marelui dansator de step Bob Hopkins. Seria de reprezentații lirice ale Operetei, de sub conducerea lui Avram Nicolau, a continuat cu succesele binemeritate prin opereta „Domnișoara de la Poștă”, jucată în repetatele aplauze ale numeroasei asistențe. S-a remarcat în mod deosebit cântul și jocul domnișoarei Lilly Tănăsescu. În aceeași lună a urmat opereta „Tatăl Regimentului” (muzica de Eysler), care a fost jucată pentru prima oară pe 27 septembrie 1918, la Teatrul Național. Interpreți: Lilly Tănăsescu, Ana Grand, Jean Nicolescu.

La începutul lunii octombrie s-a jucat „Casa cu trei fete”. A urmat „Culesul viilor”, pe muzica lui O. Nedbal, care a fost jucată pentru a patra oară pe scena Teatrului Național, beneficiind de montare, costume, decoruri noi. În distribuție se aflau: Virginia Micioaia, Marilena Bodescu, Jean Nicolescu. A urmat „Papagalul vesel”, trupa obișnuită și dansatorul Bob Hopkins. Apoi a fost reprezentată opereta „Florăreasa”; se anunța că în actul al doilea va fi prezentat „marele dans grotesc Oy-ra Oy-ra” cu Bob Hopkins. Următoarea reprezentație a fost opereta „Femeia ideală”. În a doua parte a lunii, Compania lirică Gabrielescu a oferit spectacole cu opereta „Fluturile de noapte”, considerată „ultima și cea mai delicioasă operetă a lui Straus”. Se anunța că tenorul Jean Nicolescu va cânta în actul al treilea, propria sa compoziție, „Serenada”, pe versurile poetului ieșean M. Codreanu.

Trupa lui Tănase la Iași

În perioada Primului Război Mondial, Tănase întrerupe stagiunea și se prezintă la regiment. În amintirile sale, povestea că, pentru a ridica moralul soldaților români, George Enescu a adunat câteva echipe de artiști care să-i binedispună pe răniți în spitale. Refugiat la Iași, Tănase a organizat reprezentații în diverse săli de spectacole sau terase. Artistul, poposea adesea la Birtul lui Viorică de pe strada Sărărie, însoțit de ceilalți artiștii refugiați din trupa sa, Nicolescu-Buzău, Mărioara Cinski, bucuroși să capete porția de fasole. Tănase va include mai

târziu birtul într-unul din cupletele sale, de la care, spuneau unii, i s-a tras și falimentul locantierului. Tănase întreba sala: „*Asta-i viață, măi bădie?/Toată ziua cu iahnie/Și iepure de pisică/De la birtul Viorică?*”. Spectatorii s-au tăvălit de râs, dar și birtului i-a mers buhul.

Încă din martie 1917, Constantin Tănase, alături de Niculescu-Buzău, prezenta diverse cuplete pe scena Teatrului Național din Iași, la matinee, sau în pauzele Cinematografului Răniților de Război. Nicolae Niculescu-Buzău (1872-1960) era un cunoscut actor de operetă, revistă și comedie. A jucat în trupa lui Matei Millo, după care la Ansamblul de operetă al buzoianului Nicu Poenaru. Din 1901, intră în Societatea lirică română, nucleul viitorului Teatru de Operă și Operetă. Inaugurează în 1903, cu Nicu Poenaru, Parcul Oteteleşeanu, iar din 1907, împreună cu C. Nottara, deschide grădina „Ambasador” (devenită mai târziu „Cărăbuș”). A reputat succese răsunătoare cu trupa pe care a condus-o împreună cu Nae Leonard.

În aprilie 1917, Tănase făcea o solicitare scrisă pentru a putea susține spectacole pe scena Teatrului Național din Iași. I s-a aprobat să joace doar la matinee, el datorând Teatrului un sfert din încasări pentru chiria scenei. Celebra trupă „Cărăbuș” încă nu exista, în perioada refugiului, aceasta fiind întemeiată de Tănase în aprilie 1919. Anul 1917 a fost unul special și în viața personală, Tănase căsătorindu-se cu Virginia Niculescu.

Trupa lui Tănase juca și piese precum „Suflet pribeag” sau „Recomandația”. În octombrie 1917, Trupa lui Tănase juca Opereta „Baba Hârca” a lui Matei Millo, cu domnișoara Elena Zamora, Tănase, Porfir, Rabega și Aurel Ghițescu. Tănase interpreta rolul Babei Hârca, în travesti, iar domnișoara Zamora juca în „Viorica”. În decembrie se juca premieră „Dreptul femeilor” (*Place aux femmes*), comedie în patru acte de Al. Valabrègue și M. Hennequin. Reprezentația era dată în folosul orfanilor. În august-septembrie a urmat o operetă de succes, pe scena Teatrului Național: „Mam’zelle Nitouche” de Florimond Ronger (Hervé) pe un libret în limba franceză de Henri Meilhac și Albert Millaud. În distribuție erau Elena Zamora, Niculescu Buzău și Victor Antonescu.

Elena Zamora (1897-1974) a debutat, la doar 17 ani, pe scena Teatrului Național din Iași, în opereta „M-zelle Nitouche”. N. Niculescu-Buzău își amintea în volumul memorialistic „Suveniruri teatrale” despre debutul acesteia. Opereta „M-zelle Nitouche” cu Elena Zamora în rolul principal a ținut afișul ani la rând. Anii debutului Elenei Zamora au stat sub semnul Primului Război Mondial. A cântat răniților din spitalele de pe linia frontului, făcând parte din echipa condusă de George Enescu, echipă din care mai făceau parte printre alții Maria Ventura, Zavaidoc și Fănică Luca. Această grupare de artiști a cântat pe scena Teatrului „Mihai Eminescu” din Botoșani în spectacolul în care a fost decorată eroina Ecaterina Teodoroiu. Elena Zamora a debutat apoi în Franța pe scena teatrului parizian „Palace”, urmând o carieră internațională. După reîntoarcerea în țară, Elena Zamora a devenit solistă a Operei Române din București.

În luna mai 1918, Mihai și Aura Fotino, artiști ai teatrului din Craiova refugiați la Iași, cereau aprobare să poată juca cu trupa lui Tănase la „Grădina Tănăsache”. La 30 iulie 1918 artista Mărioara Cinski a fost decorată cu ordinul „Crucea regina Maria” pentru devotamentul cu care a contribuit la alinarea suferințelor răniților noștri. Gazetele ieșene aminteau cititorilor că Mărioara Cinsky joacă cu un succes deosebit în trupa lui Constantin Tănase.

Se spune că cei care-l vedeau pe Tănase pentru prima dată erau surprinși de simplitatea și firescul jocului său, în care nimic nu era forțat, teatral, având gesturi cuprinzătoare și pline de tâlc. Tănase a creat acel spectacol de revistă încheșat, modern, adăugând dansul, baletul,

muzica și fastul marilor montări pe scenă, după cum îi portretizau criticii stilul. Prin cupletele sale, devenise un purtător de cuvânt al oamenilor de rând amărâți. Se inspira din actualitate, era curajos, ironizându-i adesea pe cei de la cârma țării, fapt care a atras de multe ori atenția cenzurii și a ciuntit vorba ascuțită a lui Tănase.

Stingerea Aristizzei Romanescu (1854-1918)

Printre marile pierderi ale anului 1918 este cea a actriței Aristizza Romanescu, decedată la 4 iulie. Primul Război Mondial o găsește la Iași, unde se retrăsese după pensionare. În timpul războiului, mari actori care îi fuseseră elevi au adunat fonduri pentru a o ajuta, deoarece pensia era atât de mică încât trăia la limita subzistenței. A murit bolnavă, în sărăcie și mizerie, pe 4 iunie 1918, la Iași. A sfârșit cuprinsă de deznădejde: „*A fi actor înseamnă a fi sclav; să n-ai odihnă, să n-ai sărbătoare, să n-ai copil, să n-ai nici o afecțiune, să n-ai inimă. Până la moarte! Lucrul cel mai de plâns e mizeria sfâșietoare a comedianului, care nu trăiește decât pentru alții*”.

Aristizza Romanescu s-a născut la Craiova, pe 24 decembrie 1854, într-o familie de actori de seamă ai teatrului din Craiova, fiind fiica lui Costache Dimitriad, nepoata lui Teodorini și a Mariei Teodorini. Teodor Aristizza Romanescu era verișoara primară cu celebra mezzo-soprana de faimă mondială Elena Teodorini și nepoata actorilor Ion Vlădicescu și Raluca Stavrescu. Încă din adolescență, Aristizza Romanescu a luat lecții de actorie de la tatăl ei. În timp ce studia la Craiova arta dramatică și-a făcut debutul pe scena teatrului din oraș. La 19 ani, după debutul de mare succes, este angajată la Iași. De pe scena teatrului din Iași este remarcată de Ion Ghica, directorul Teatrului National din București. Așa ajunge angajata Societății dramatice în 1877.

Abia în 1881, Aristizza pleacă să se perfecționeze profesional la Paris, unde studiază arta dramatică. A mers la studii însoțită de soțul ei, Grigore Manolescu. În multe dintre piesele în care a deținut rolul principal l-a avut ca partener pe soțul ei, Grigore Manolescu. După moartea acestuia, s-a recăsătorit cu un alt actor, Ion Romanescu. De-a lungul carierei sale de 30 de ani, Aristizza Romanescu a interpretat 400 de roluri. A fost și profesoară de declamație la Conservatorul de Artă Dramatică din București unde a contribuit la formarea unor mari nume ale scenei, precum Maria Ventura, Lucia Sturdza-Bulandra, Maria Filotti și Sonia Cluceru. A apărut în primul film românesc, *Independența României*, realizat în 1912.

La începutul lunii noiembrie 1918 Alexandru Mavrodi, Directorul General al Teatrelor, a prezentat situația artistei Aristizza Romanescu „față de legea pensiunii Teatrului”. De asemenea, este anunțat și „un festival artistic în onoarea Aristizzei Romanescu, pentru miercuri, 8 noiembrie. Acesta avea să se desfășoare cu concursul artiștilor: George Enescu, Mărioara Ventura, Tony Bulandra și Ion Manolescu, Drăgulinscu-Stinghe, Romulus Vrăbiescu, Edgar Istrati. În ziarul „Opinia” din 8 iunie 1918, Steuerman Rodion publica articolul *A murit Aristizza...* Autorul arăta că „Aristizza Romanescu a fost o mare artistă a scene noastre, o creatoare în înțelesul mare al cuvântului, în afară de faptul însemnat că a înfățișat marea epocă de luptă pentru consacrarea artei dramatice românești”.

Anii refugiului au adus Teatrului românesc mai multe pierderi: tânărul actor Aurel Cerkez, căzut la datorie, pe front, Ion Niculescu, actor de comedie, cel care a creat rolul „Cațavencu”, precum și actrița Eufrosina Momuleanu de la Iași.

„Apus de Soare” la Iași...

Dramaturgul Barbu Ștefănescu-Delavrancea (1858-1918) se refugiase la Iași cu ultimul tren, găsind găzduire într-o modestă casă din strada Pojărnicii nr. 2, din Păcurari, care era locuința Elizei Tulbur (în spatele Bibliotecii Centrale de astăzi). Locuia acolo cu soția și cele patru fiice, destul de strâmtorat. De aceea, în anumite perioade, Delavrancea a mai stat și în casa profesorului Ioan Paul din Copou, împreună cu Octavian Goga și uneori cu Alexandru Vlahuță (str. Gheorghe Asachi nr. 7). Era membru al Parlamentului, unde s-a afirmat ca mare orator. Colabora cu texte la ziarul „România” al Marelui Stat Major, publicație militantă, care dorea să mențină o bună stare de spirit a populației și armatei. În timpul refugiului de la Iași, piesele sale de teatru, din trilogia Mușatinii, au fost un izvor de speranță și un sprijin pentru rezistență. S-au jucat mai ales dramele istorice „Apus de Soare” și „Viforul”. Delavrancea a fost și ministru în guvernul de la Iași. Fiica sa, Cella nota în jurnalul: „Cred că tata nu va mai trăi. Sufletul său fusese rănit de moarte când România primi pacea nedreaptă...”. Prietenii au dorit depunerea sa la Mitropolie, dar guvernul, aflat sub supravegherea misiunii militare a Puterilor Centrale, nu a putut aproba acestui susținător al Antantei să i se dea onorurile naționale pe care le merita. S-a acceptat doar depunerea la Biserica Banu, din fața redacției gazetei „România”. Altfel că pe 1 mai 1918, a avut loc ceremonia funerară: „Acoperit cu drapelul țării și nenumărate coroane, printre care fâlfâia steagul Franței, din partea căreia îi aducea supremul salut ambasadorul ei, Saint Aulaire, înconjurat de familia îndurerată și însoțit de miniștrii țării și ai aliaților și sumedenie de ieșeni și refugiați, sicriul cu trupul marelui patriot făcea ultimul drum prin Iași mergând spre casa veșniciei din cimitirul Eternitate”.

The National Theater of Iasi in the turmoil of the Great War (1916-1918)
(Abstract)

In December 1916, due to successive defeats, the Romanian army and administration left the capital Bucharest, retreating to the east of the country in Iasi. The year 1916 was a jubilar year for the Moldavian Theater: it was 100 years since the first theatrical performance in Romanian language (1816). But who would organize such anniversaries in the middle of the war turmoil? Finally, the Iași Theater, despite the human drama, had an unsteady centenary: theatre companies from Bucharest, Craiova and Iasi, reunited in the old capital of Moldavia, in a two-year season, in which they mounted together dozens of shows.

This paper highlights the figures of the actors and lyrical artists present in Iasi and the repertoire of those years. A special place is the presence of George Enescu and the establishment of the Orchestra of Refugee Artists (1917). Several pages are dedicated to other activities within the Theater building, which have brought prestige, visibility, but also a particularly high physical wear. Last but not least, the memorable sessions of the Parliament in December 1916 are mentioned, when the political class managed to find the confidence and the strength required for the resistance of the Romanian state to the very end. Several memorable visits in the summer of 1917 helped to strengthen faith in the need for resistance and faith in the final victory: Albert Thomas (France), Em. Vandervelde (Belgium), gen. Hugh Lenox Scott (USA), Tomas Masaryk (Czech Republic). It is also remembered that under the dome of this National Theater general H.M. Berthelot, commander of the French Mission in Romania, was declared citizen of Romania.

Keywords: *First World War, Iași, the National Theatre, Opera, Romanian Parliament, government in refuge.*

BIBLIOGRAFIE

- Arhivele Naționale ale României - Serviciul Județean Iași, Fondul Academia de Muzică și Artă Dramatică;
- Arhivele Naționale ale României - Serviciul Județean Iași, Fond Primăria Municipiului Iași;
- Colecțiile ziarelor „Opinia”, „Evenimntul”, „Mișcarea”, „Neamul Românesc” (BCU Iași);
- Doroșcanu Ilie, *75 de stagioni ale Teatrului Național „Vasile Alecsandri din Iași, în noul local (1976-1971)*, lucrare în manuscris în biblioteca Teatrului Național din Iași (lucrare inițiată de Corneliu Sturzu, directorul Teatrului).

*

- Braesky, Anny, *Cu grimonul pe oglindă*, Iași, Editura Junimea, 1978.
- Brădățeanu, Virgil, C. I. *Nottara*, Editura Meridiane, București, 1966.
- Buhman, Eugeniu Arthur, *Patru decenii în serviciul Casei Regale a României. Memorii, 1898-1940*, Editura Sigma, 2006.
- Cuibușor, George, *Vitrina cu portrete. Actori români pe scenele și studiourile lumii. Agatha Bârsănescu, Eduard de Max, Alexandru Mihailescu, Măria Ventura*, Editura Meridiane, 1970.
- Filotti, Maria, *Am ales teatrul*, Editura pentru literatură, 1961.
- Franga, George, *Din trecutul teatrului nostru. Actorii - Drama unei lumi*, București, 1939.
- Livescu, Ioan I., *Treizeci de ani de teatru. Contribuții la istoria Teatrului românesc*, Editura Rampa, București, 1925.
- Manoilescu, Ion, *Amintiri*, Editura Meridiane, București, 1962.
- Massof, Ioan, Nenișor Gheorghe, *Maria Ventura*, Editura Tineretului, București, 1966.
- Maximilian, V., *Evocări*, Editura Meridiane, București, 1962.
- Niculescu-Buzău, N., *Suveniruri teatrale*, E.S.P.L.A., București, 1956.
- Nottara, C. I., *Amintirile din teatru ale lui...*, Editura Adevărul, București.
- Pruteanu, Aglae, *Amintiri din teatru*, Editura Viața Românească, Iași, 1925.
- Sturdza-Bulandra, Lucia, *Amintiri, amintiri...*, E.S.P.L.A., București, 1956.
- Sturdza-Bulandra, Lucia, Vasiliu, Mihai, *Tony Bulandra*, Editura Meridiane, București, 1962.
- Sturdza, Petre, *Amintiri. 40 de ani de teatru*, Editura Meridiane, București, 1966.
- Teatrul Național „Vasile Alecsandri” din Iași, *140 de ani de la primul spectacol în limba română, Iași*, 1956.
- Zamora, Elena, *Am slujit cântecul*, Editura Muzicală, București, 1964.